Slovenská reč — časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka. Vychodí šesťkrát za rok. — Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Rediguje redakčná rada. Hlavný redaktor a zodpovedný zástupca dr. Eugen Jóna. — Predplatné na XXII. ročník Kčs 24.—, jednotlivé čísla po Kčs 4.—. Predplácanie časopisu možno zastaviť len koncom kalendárneho roku. — Účet Štátnej banky československej č. 39-161-0582. — Príspevky a recenzné výtlačky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu Slovenská reč v Bratislave, Klemensova 27. — Tlačia Severoslovenské tlačiarne, n. p., Martin. Novinové výplatné povolené Poštovým úradom Bratislava 2 pod číslom 231 — prepr. 1955. Dohliadací poštový úrad Bratislava 2 a Martin 1.

OBSAH

Stanislav J., Slovanský miestopis v neslovanských krajinách — — — 129
Dvonč L., K problematike vlastných mien — — — — — — — — 137
Marsinová M., Vyjadrovanie časových okolností spojeniami s predložkou *v/vo* — — — — — — — — — — — — — — — — — 143
Hayeková M., Zabudnutý slovenský slovník — — — — — — — 158
Habovštiaková K., Slovo **režim** a jeho význam — — — — — — 163

Diskusie

Gosiorovský M., Nádražie — — — — — — — — — — — 166

Zprávy a posudky

František Daneš, Intonace a věta ve spisovné češtině. J. Ružička — — — 170
Ľubomír Ďurovič, Modálnosť. A. Bujalka — — — — — — — — — 172
Významná reedícia. E. Jóna — — — — — — — — — — — — 175
Malý atlas sveta. J. Horecký — — — — — — — — — — — 176
E. Saričeva, Sceničeskaja reč. O. Kajanová — — — — — — — — 178
Zdeněk Tyl, Bibliografie české linguistiky. 1951—1955. L. Dvonč — — — 180
Z návštev zahraničných jazykovedcov v ÚSJ A. Keder — — — — — 181

Rozličnosti

Popľuť/popľuvať, popľuje, popľujú, Š. Peciar — — — — — — — — 183
Kvantita zvieracích privlastňovacích prídavných mien vzoru páví. Š. Peciar — 183

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK XXIII 1958 ČÍSLO 3

SLOVANSKÝ MIESTOPIS V NESLOVANSKÝCH KRAJINÁCH*

Ján Stanislav

P. J. Šafárik sa vo svojich *Slovanských starožitnostiach* (1837) zaoberal opisom sídel Slovanov v rozličných časoch a krajoch. Poukazoval na to, ako sa staré sídliská menili, ako Slovania do niektorých krajov prichodili a ako z niektorých boli vytlačení vojenskou silou alebo postupným splynutím s inorečovým obyvateľstvom. Zaujala ho otázka ruského kmeňa Tivercov (& 28, okr. 13), ktorý bol rozložený na Černomorí i v Multánsku, v XI. stor. sa početne oslabil a v XV. stor. jeho slovančinu potlačila, ako Šafárik píše, valaština; po slovančine, vraví, ostali len zvyšky miestnych mien (vyd. z roku 1863, str. 142).

Inak Valašsko, Multánsko a Sedmohradsko podľa Šafárika boli pôvodne osídlené bulharskými Slovanmi, a to už v V. a VI. stor. V XIII. storočí sa tu strácajú. P. J. Šafárik poukázal na jazykové prvky v rumunčine, ktoré podľa neho pochodia z bulharčiny. Spomína aj terminológiu feudálneho zamestnanectva, ktorá je v rumunčine slovanská: *dvornik, kľučar, stolnik, komornik, pehrnik* [pohárnik], *postelnik, medeničar, služar* atď. Niektoré z týchto termínov sú zhodné s veľkomoravskými.

P. J. Šafárik veľmi dobre vedel, že sa bulharskí Slovania rozšírili aj na Peloponéz a do iných krajov starého Grécka, a to už koncom VI. stor. Píše doslovne: „Avšak sledy slovanského jazyka v gréckom jazyku a trvajúce až doteraz polohopisné mená, tuším, že ešte dlho nestrannému skúmateľovi jasne budú vydávať svedectvo o niekdajšom rozšírení Slovanov v Grécku" (tamže, 247).

P. J. Šafárik poukazoval aj na existenciu Slovanov v Malej Ázii. Spomínajú sa niektoré slovanské mená vojvodcov v gréckych službách v polovici VI. stor. a aj väčšie osídlenie Slovanov, zaznačené roku 664 (tamže, 247).

O Panónii myslel P. J. Šafárik, že po skrotení Avarov prišlo sem obyvateľstvo spod Tatier a z Moravy a že sa tu až do príchodu Maďarov hovorilo nárečím Moravanov a Slovákov. V IX. stor. bola podľa neho hranica medzi

* Pozn. red. Tento príspevok predložil autor ako referát pre Slavistický kongres v Moskve 1958.

chorvátsko-vindickým (slovinským) a moravsko-slovenským nárečím na západnom pobreží Blatna (tamže, 471).

Bulhari však podľa neho siahali medzi Tisou a Dunajom až po dnešné slovenské územie od Budapešti na sever. Hovorí, že hranice medzi Moravanmi a Bulharmi boli pri Pešti, Vacove a pod Matrou. Soľné bane v Marmaroši boli podľa neho v bulharských rukách (tamže, 472).

Podľa P. J. Šafárika siahali Slovania na území Soľnohradska a Bavorska až po rieku Salicu a Inn (tamže, 355). Donáša množstvo historického materiálu, ktorým to dosviedča. Donášajú sa, pravda, aj údaje o územiach Polabanov a Pomoranov.

Mnoho o týchto otázkach písal Lubor Niederle v troch dieloch svojich *Slovanských starožitností: Původ a počátky Slovanů jižních* (Praha 1910), *Původ a počátky Slovanů západních* (Praha 1919) a *Původ a počátky Slovanů východních* (Praha 1924). Zniesol mnoho materiálu z historických prameňov, miestopisu a archeológie. Zostavil mapky najstarších sídel Slovanov; ba nakreslil aj podrobnú mapku slovanského osídlenia v Malej Ázii a Sýrii.

Možno tu len poznamenať, že našiel Rusov v Sedmohradsku (SS I, IV, 168) a české osídlenie kládol v Rakúsku aj na ľavý breh Dunaja, ale len ako rozptýlené osady medzi slovinským a nemeckým živlom (II, 2, 356). Usudzoval tak podľa slov *chlm* a *jedľa*. Toto dôvodenie bolo slabo podložené, lebo *dl* je aj v slovinských nárečiach a slovo *chlm* je aj v iných slovanských jazykoch a aj v slovinčine, čo Niederle, pravda, vedel. Pritom otázka súvislosti západných Slovanov s južnými na Dunaji v Rakúsku ostáva aktuálna.

P. J. Šafárik a Lubor Niederle očakávali, že skúmanie historického miestopisu donesie svetlo do mnohých otázok, ktorými sa v tejto súvislosti zaoberali, a predovšetkým do problémov sídel a kmeňovej povahy Slovanov na príslušných územiach. V ostatných desaťročiach sa v tomto smere vykonalo veľa práce.

Otázkou slovanského osídlenia oblasti od rieky Tisy na východ, t. j. oblasti dnešného východného Maďarska a západného Rumunska, sa v ostatnom čase zaoberali najmä maďarskí jazykovedci Elemér Móór[1] a István Kniezsa.[2] Prvý rozobral mená osád, potokov, riek a niekedy aj

[1] Elemér Móór, *Die slavischen Ortsnamen der Theissebene,* ZONF (= Zeitschrift für Ortsnamenforschung) VI, 3—37, 105—140.

[2] István Kniezsa, *Ungarns Völkerschaften im IX. Jahrhundert,* AEO (= Archivum Europae Centro-Orientalis) IV, 1938, 241—412 s mapou. — *Erdély a honfoglalás korában és a magyarság megtelepedése* (Sborník Erdély és népei zredigoval Elemér Mályusz, Budapest 1941). — *Keletmagyarország helynevei* (Sborník Magyarok és Románok zredigovali József Deér a László Gáldi, Budapest 1943). — *Az Ecsedi-láp környékének szláv eredetü helynevei.* A magyar népnyelv IV, Debrecen 1943.

polí na oblasti nížiny popri Tise. Druhý sa zaoberal v troch prácach jednak celou oblasťou a jednak jedným výsekom. Autor tejto štúdie rozobral miestne mená oblasti medzi Tisou a Sedmohradskými horami.[3] Elemér Moór už bol podal dôkladný rozbor mien tejto oblasti, takže som sa potom obmedzil na doplnky a podal som niektoré iné výklady.[4] Predovšetkým je vážne, že v tejto oblasti žili Slovania, ktorých potomkami sú dnešní Slováci. El. Moór sa nazdával, že hovorili východoslovenským nárečím. Podľa môjho rozboru hovorili strednou slovenčinou.

Vo východnom Sedmohradsku sa predpokladalo ruské osídlenie (János Melich).[5] Dnes sa táto otázka nepokladá ešte za rozhodnutú. Bude ju treba riešiť po dôkladnom monografickom spracovaní. Východní Slovania boli však osídlili niektoré časti východného i západného Sedmohradska. Historické pamiatky ich spomínajú pod menom *Rutheni*. Niektoré miestne názvy pochodia od mena *Rus*. Takéto názvy vznikli však z protikladu k národnosti iného usadlého obyvateľstva. Niektoré názvy nemajú východoslovanské hláskoslovné črty: *Wrbou* 1315, *Breznek* 1491 (Csánki V, 80). je tu *ľ* epentetické: *Zsarolyán* zo* *Žeravľan(e)*.

Písalo sa aj o slovanskom osídlení územia pod Matrou v dnešnom severnom Maďarsku. Táto oblasť je pokračovaním slovenského jazykového územia. Je na nej množstvo miestnych názvov, ktoré hovoria, že Slovania tu žili pred denazalizáciou nosoviek, t. j. pred polovicou X. stor., po zmene *g* v *h*, po zmene skupiny *šč* v *šť* atď. V poslednom čase El. Moór v osobitnej štúdii[6] poukázal na to, že predkovia Slovákov na prítokoch Tisy žili vyspelým poľnohospodárskym životom a že veľa starých slovanských termínov z tohto života prevzali Maďari. V staršej slavistike sa myslelo, že Bulhari siahali až po dnešné južné stredné Slovensko, t. j. asi tak po Novohrad. Poukazovalo sa pritom na meno *Pešt*, ktoré je istotne bulharské. Maďari ho však podľa J. Melicha (A honf., 137—140) prevzali od Bulharov ako všeobecné meno a ním nazvali novú osadu. Preberáme tento výklad, lebo v oblasti Budapešti a ďalej je ešte viac mien so západoslovanskými hláskoslovnými znakmi. Písal som o tom v Slovenskom juhu v stredoveku (I, 113—114).

O starej Panónii sa písalo viac ráz a ešte sa vždy o nej píše. Už J. Dobrovský a P. J. Šafárik hľadali v jej severnej časti Slovákov. J. Melich

---

[3] Ján Stanislav, *Slovenský juh v stredoveku*, Turč. Sv. Martin 1948. — *Dejiny slovenského jazyka I*, Bratislava 1956.

[4] V poslednom čase sa týmito otázkami zaoberá P. Olteanu, *Numiri slave in Transilvania de nord*. Limbă și literatură III, 1957, 185—214.

[5] János Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, Budapest 1925—1929. (Skratka *A honf.*)

[6] Elemér Moór, *Die Ausbildung der Betriebsformen der ungarischen Landwirtschaft im Lichte der slawischen Lehnwörter*. Studia slavica II, Budapest 1956, 32—117.

(A honf., 395, 396) poukazoval podľa materiálu, že Slováci žili aj na juh od Blatenského jazera. V ostatnom čase písali o tom najmä I. Kniezsa a J. Stanislav. Oblasť Neziderského jazera dôkladne spracoval El. Moór,[7] ktorý na nej našiel Slovákov. I. Kniezsa neprijíma slovenský pôvod veľkej časti Panónie.[8]

Bývalé slovenské osídlenie veľkej časti Panónie by dosvedčovali tieto hláskoslovné zmeny: *c* za psl. *tj*, ďalej *ťi, ďi, ďe, ňe, ňi* za psl. *ti, di, de, ne, ni*, potom -*š*- v zámene *vъšь*, zmena *g* v *h* v niekoľkých prípadoch, nedostatok epentetického *ľ* na severnejšej oblasti, zmena *šč* v *šť* známa len v češtine a strednej slovenčine, skupina -*oja*- kontrahovaná v -*á*-, na severozápade osamotene *dl* (inak *l* za *dl* ako v strednej slovenčine), tu osamotene aj *rot*- za **orĭt*- (*Rolnik* 1388), napokon z Melichových dôvodov: kvantita v mene *Balaton* z **blatьnъ* a nie z južného **blátьnъ, Cuha* (rieka) zo *Suchá* a nie z južnoslovanského *Súcha*, západoslovanské mená *Bezprěm, rokľa* (dnes *Rakolány* z **Rokľany), Soběslav* a nie južnoslovanské *Seběslav*. Na južnej oblasti je už epentetické *ľ* a iné javy južnej slovančiny.

Conversio Bagoariorum et Carantanorum z roku 871 presne odlišuje panónskych Slovanov od Korutancov.[9]

Slovanskému miestopisu v Grécku a Albánsku venovali veľkú pozornosť Max Vasmer[10] a A. M. Seliščev.[11] Ich výskumami sa potvrdilo, že na týchto oblastiach žili bulharskí Slovania. Pokiaľ ide o Albánsko, týka sa toto zistenie južnej oblasti.

Miestopisný materiál je veľmi vzácny. Slovania v Grécku boli už v VI. stor. Ich pogréčťovanie sa začína v druhej polovici VIII. stor. a končí sa v XIV. stor. Slovanský jazyk zaniká najprv na Peloponéze a v prímorských oblastiach, vhodných na pristátie lodí. Pre hláskoslovie je najvzácnejší materiál najmä z tých oblastí, ktoré sa prvé pogréčtili, lebo tu sa zachovávajú najstarobylejšie črty. Tak napr. na Peloponéze stav jerov — prevzatých ako *i* za *ь* a *u* za *ъ* — je ako v najlepších staroslovienskych pamiatkach. Miestami niet metatézy likvíd. Pri prechode miestnych mien do gréčtiny tretia palatalizácia ešte nebola vykonaná. Aj na Peloponéze a inde ju však Slovania dosiahli ešte pred pogréčtením. Niet macedónskych reflexov za **tj, *dj* a sú len bulharské reflexy *št, žd* s gréckou substitúciou.

---

[7] Elemér Moór, *Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen*, Szeged 1936.

[8] István Kniezsa, *A honfoglalás előtti szlávok nyelve a Dunántúlon — Jazyk Slovanov v Zadunajsku pred zaujatím vlasti.* A Magyar tudományos akadémia nyelvés irodalomtudományi osztályának közleményei II, 1952, č. 1—2, 373—390.

[9] Porov. Alexander V. Ísačenko, *Začiatky vzdelanosti vo Veľkomoravskej ríši*, 23—24.

[10] Max Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin 1941.

[11] A. M. Seliščev, *Slavianskoje naselenije v Albanii* (s mapou), Sofia 1931.

To je určité prekvapenie po sporoch o reflexy za uvedené skupiny v hlaholských textoch staroslovienskej literatúry.

Podunajské a alpské kraje Rakúska sa skúmajú dlhý čas,[12] ale dodnes chýba dôkladná monografia o slovanských názvoch osád, polí, vôd atď. ako celku. Vykonala sa veľká práca. Vie sa istotne, že kraje od Dunaja na juh boli osídlené Slovincami, ktorí tu boli už v VI. stor. V druhej polovici VIII. stor. pôsobia tu nemeckí misionári zo Salzburgu. V IX. stor. sa začína dôkladná nemecká kolonizácia v Hornom Štajersku a inde. Na tomto území ešte asi aj v XIII. stor. Slovinci žili. Názvy sa ponemčovali najmä v X. stor. (S. Pirchegger, *Die slav. ON im Mürzgebiet,* str. XXIII). Niektoré mená nad Dunajom i pod ním prešli však do nemčiny už prv. Svedčia o tom najmä prípady so zachovaným *k* po *i* v podmienkach III. palatalizácie.

Zdá sa, že oblasť od Dunaja na sever bola osídlená západnými Slovanmi. Poukazovali by na to niektoré prípady so zachovanou skupinou *dl* v menách odvodených od substantív *jedlica a sedlo,* ale aj so zmenou v *l.* Aj v slovinských nárečiach je tento jav možný. Máme tu však názov *Rossaz, Rossatz,* s dokladom *Rossezza* okolo roku 990. Môžeme ho vysvetliť zo slovenského *Rozsědźä.* Je tu aj *roz-* za psl. **orĭt-* a je tu aj *dź* za psl. *dj.* Porovnanie s dokladmi z Polabia potvrdzujú tento výklad. Na *dź* za psl. *dj* možno uviesť ešte príklad *Graze* 1141, *Grazze* 1285, možno zo slovenského *Gradźä* ‚hrádza'. Je tu však aj *rat-* za **orĭt-: Rauna,* okolo roku 1180 *Rawina.* Aj na strednom Slovensku máme takéto prípady. Je tu doklad, v ktorom môže byť zmena *g* v *h*: *Mouhile* 1108, *Muhela, Muhila* 1222, asi z *Mohyla.* Tento výklad podal už K. Schiffmann (*Das Land ob der Enns,* 204). Iná lokalita sa volá *Mugel* z *Mogyla* so zachovaným *g.*

Miestne názvy v Rakúsku zachovali v niektorých prípadoch formy s nevykonanou metatézou likvíd a *k* pred pôsobením tretej palatalizácie. S týmito javmi sa stretáme aj v Grécku. Materiál z oboch území pomáha pri určení chronológie oboch javov. V oboch prípadoch ide o včasnú symbiózu Slovanov s Grékmi a Nemcami.

---

[12] O. Kaemmel, *Die Anfänge deutschen Lebens in Oesterreich bis zum Ausgange der Karolingerzeit,* Leipzig 1879. — *Die slavischen Ortsnamen im nordöstl. Theile Niederösterreichs.* AfslPh VII, 1884, 256—281. — *Die Besiedlung des deutschen Südostens vom Anfange des 10. bis gegen das Ende des 11. Jahrhunderts,* Leipzig 1909. — Ďalej Pr. Lessiak, *Alpendeutsche und Alpenslawen in ihren sprachlichen Beziehungen.* Germ. Roman. Monatsschrift 1910, 274n. — Ernst Schwarz, *Die oberösterreichische Ortsnamenforchung,* ZONF III, 1927, 1928, 53—61. — *Die Ortsnamen des östlichen Oberösterreichs,* Reichenberg — Liberec 1926. — J. v. Zahn, *Ortsnamen der Steiermark im Mittelalter,* Wien 1893. — K. Schiffmann, *Das Land ob der Ens,* Linz 1922. — *Neue Beiträge zur Ortsnamenkunde Oberösterreichs,* Linz 1927. — J. Schnetz, *Die- (ɔn)ika Flusznamen Österreichs,* AfslPh XXXIX, 153n. — S. Pirchegger, *Die slavischen Ortsnamen im Mürzgebiet,* Leipzig—Berlin 1927.

O miestnych a vodných názvoch na polabsko-pomoranskom území je neprehľadné množstvo prác. Napísali ich najmä Poliaci a Nemci. V ostatnom čase vyniká dielo R. Trautmanna *Die Elb- und Ostseeslavischen Ortsnamen* (I—II, Berlin 1948—1949). Autor rozhraničuje Polabanov od Lužičanov a Pomoranov. Slovania tu vyhynuli na veľkých priestoroch. Trautmann to podľa Fr. Engela[13] odôvodňuje silnejšou organizáciou hospodárskeho života Nemcov. Tento výklad bude možno uplatniť aj na iných územiach, kde Slovania zanikli, ale na jednotlivých oblastiach pochod nešiel vždy rovnako.

Materiál donáša množstvo údajov z hláskoslovia, kmeňoslovia a najmä z lexiky. Tak je to napokon na všetkých skúmaných oblastiach. V polabsko-pomoranskej oblasti niet, pravda, takých starobylých čŕt v hláskosloví, aké sú v Rakúsku a Grécku. Predovšetkým tu niet príkladov na *k* nezmenené podľa III. palatalizácie. Za *tort-* je *tart-*, čo je znak známy v najsevernejšej západnej slovančine. Za *tolt-* je *tlot-*. Metatéza sa vykonala pri *tert-* a *telt-*. Slovania sa tu uchovali dlhé storočia a teda menili svoj jazyk. Máme napr. doklad na *ř* (*Sacrsevo* 1280). Tu je známa aj asibilácia *ť, ď* už v druhej polovici XIII. stor. Za psl. *dj* je *dz*, zachované na konci slova ako *c* a zmenené v prostriedku slova v *z*. Vykonalo sa mazúrenie.

Všade sa tu stretáme s pokročilým vývinom jazyka, resp. nárečí polabských a pomoranských Slovanov.

Lexikálny materiál, získaný štúdiom historického miestopisu na uvedených oblastiach, je bohatý. Množstvo mien sa na všetkých územiach opakuje. Rovnaké prírodné, hospodárske, sociálne a kultúrne podmienky doniesli aj rovnaké pomenovania. Bývajú rovnaké mená osád podľa stromov, bylín, zvierat, chrobákov, vtákov, ďalej podľa blata, bahna, močiarov, podľa hory a lesa, podľa mostu, hatí atď. Najbohatší inventár je z polabsko-pomoranského územia, lebo toto najdlhšie ostalo slovanským.

Veľmi zaujímavé je všímať si mená zamestnaneckých osád. Je ich miestami málo. Niektoré sa opakujú. Obyčajne sa opakujú mená: *Kravári, Sviňári, Ovčári, Kozári, Grnčári,* mená podľa pastierstva, včelárstva a poľnohospodárstva. Dosť sa opakujú mená debnárov a kolárov. Len v Grécku je meno podľa sklárov (**Stьklari*). Tu boli drevorubači a volali sa **Rǫbari*. Boli aj baníci a volali sa *Rudari*. Inak remeselná výroba u gréckych Slovanov bola podľa údajov miestopisu málo rozvinutá. S týmto javom sa stretáme aj na rakúskom území. To značí, že sa tu hospodársky a spoločenský život Slovanov nerozvil do takých foriem, aké môžeme pozorovať tam, kde si Slovania v podmienkach feudalizmu utvorili štát a silne diferencovanú

[13] Fr. Engel, *Deutsche und slawische Einflüsse in der Dobbertiner Kulturlandschaft*, Kiel 1934.

spoločnosť so značnými potrebami výroby. Najlepšie vyniknú rozdiely, keď sa porovná systém zamestnaneckého miestopisného názvoslovia na území Veľkej Moravy, a to aj na jej pomaďarčených územiach, s gréckou a rakúskou oblasťou. Na Veľkej Morave je bohatstvo názvov osád, ktoré boli výrobnými, kultúrnymi atď. strediskami pre pokročilý život vo feudalizme. Na porovnanie možno uviesť oblasť Bratislavy a Nitry. Zaujímavé by bolo porovnanie s oblasťou Prahy a Kijeva. Spracované sú prvé dva spomenuté kraje z tohto hľadiska. Tu už máme bohatú zamestnaneckú terminológiu hradného života, ku ktorému patrili zamestnanecké osady s takýmito menami: *čeľadь, dojьčäne, dvorьčäne, dvorьnici, igrьci, tlъmači,* výrobcovia šperkov *moňári, pъsolovьci, sokolnici* atď. atď. S týmito oblasťami sa dajú porovnať len územia v Polabí a Pomoransku. Ba sú tu aj mená podľa rytierov a víťazov *(Ryceř-, *Vitędze).* Nie každé zamestnanie malo svoju osadu. To značí, že napr. celá feudálna zamestnanecká terminológia sa ani nemohla zachovať v názvoch osád. Tak napr. na nemeckom území sú mená osád podľa panských služobníkov, ktorých označovali menom *stolnik,* ale takých názvov niet na slovenskom a maďarskom území, hoci stará slovenčina takéto apelatívum mala a maďarčina ho prevzala vo forme *asztalnok* (vyslov astalnok).

Niektoré zamestnanecké názvy sa zachovali len osamotene. Tak v oblasti Mury v Rakúsku poznali subst. *volodergъ* (S. Pirchegger, l. c. 7), ktoré zodpovedá sloven. *konedráč.* Podľa neho sa tam volali dve osady. V Grécku zas bola asi osada **Chlěbopečari (*Chlěbožeri?).* Na Slovensku sú dodnes *Žemliare.* V Panónii boli **Kojari* a aj inde v Uhorsku aj **Děvičari* s nejasnými určeniami práce obyvateľov osád. Len na území bývalého Uhorska sú *Igrьci* a *Izběgy.* Ide očividne o veľkomoravskú a panónsku inštitúciu hráčov a táborov nútených prác. Inak mená osád podľa *otrok, rob/rab* sú skoro všade na skúmaných územiach. Išlo očividne o osady vojnových zajatcov.

Z náboženskej oblasti bývajú tiež pomenovania. Stopy po pohanstve sú v Grécku, Rakúsku a Nemecku: v Grécku **Poganik* (Vasmer, 42), v Rakúsku **Poganьcь* (S. Pirchegger, 2) a napokon na nemeckom území aj mená podľa pohanských božstiev. Z kresťanskej terminológie je skoro všade niekoľko mien.

Všetky skúmané oblasti zasiahol feudalizmus a teda všade boli známe osady ako súkromný majetok jednotlivcov. Veľmi starobylú vrstvu takýchto osád tvoria pomenovania utvorené z osobných mien pomocou sufixu *-jь, -ja, -je.* Sú známe na všetkých uvedených územiach. V poslednom čase píše o takýchto menách na rumunskom území E. Petrovici, *Adjective posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R. P. R.* (Studii și cercetări

lingvistice IV, 1953, 63—87). Pekný počet je ich aj na polabsko-pomorskej oblasti.

Dôležité sú osadné mená utvorené zo zložených osobných mien. Tu najpravdepodobnejšie ide o miesta sídel spoločensky najvyššie postavených feudálnych majiteľov. Pri podrobnom skúmaní bude treba hľadať, ako takéto názvy zapadajú do systému ostatných pomenovaní v susedstve. Dôležité sú aj názvy **Běl̥gordъ,* lebo obyčajne v nich sa koncentrovala politická moc Slovanov. Aj tu bude potrebné skúmať zaradenie takéhoto mena do súvislosti s ostatnými menami daného územia. Vzájomná súvislosť názvov vynikne, pravda, najlepšie, keď sa mená zakreslia na mapu. Navrstvovanie názvov nám azda pomôže aspoň v niektorých krajoch ohraničiť bývalé hospodársko-spoločenské jednotky, kmene, sväzy kmeňov atď. Táto práca sa doteraz robila len v obmedzenej miere.

Chronológia názvov súvisí očividne s vývinom spoločnosti.[14] Videli sme, že feudalizmus doniesol celkom nové spôsoby pomenúvania osád a obcí. V staršom poriadku boli predovšetkým názvy podľa geografických, rastlinných, zvieracích, vodopisných atď. mien. Porovnávacie štúdium bude môcť doniesť v tejto oblasti výskumu nové, presnejšie vedomosti, ako boli tie staršie.[15]

Doterajší výskum sa neraz robil dosť mechanicky. Mená sa zoskupovali podľa krajov, okresov a podľa abecedy alebo iných formálnych hľadísk. Novšie práce istotne priberú k doterajšiemu spôsobu práce aj ohľad na život ľudí, ktorí dali mená svojim osadám, a aj ohľad na všetko to, čo človeka obkolesovalo, čím žil a ako žil. Bude prizerať na hospodársky, spoločenský, kultúrny a politický život Slovanov. Napokon bude posudzovať názvy vo vzájomnej súvislosti nielen gramatickej, ale aj sémantickej. Doteraz sa pri výkladoch neraz uplatňovali výsledky výskumu archeológov, historikov a národopiscov, prípadne iných odborníkov. Pomoc týchto vied je pri výkladoch miestopisu veľmi užitočná. Aj tu pôjde budúce skúmanie istotne viac do hĺbky ako doteraz. Celkove možno povedať, že pri výskume slovanských toponymík na neslovanských územiach ešte nie sme na konci a že množstvo práce na nás ešte len čaká. K tomu, pravda, bude potrebné pripojiť výskum osobných mien na všetkých spomenutých oblastiach. Tu je tiež množstvo práce.

---

[14] Porov. Ján Stanislav, *Zo slovenského sociálneho miestopisu.* Jazykovedný sborník V, 1951, 58—96. — Rudolf Krajčovič, *K otázke sociálneho rozvrstvenia staroslovanského etnika na Slovensku,* Slovenský národopis IV, 337—367. — Ten istý, *Počiatky feudalizmu u nás vo svetle jazykových faktov,* Historický časopis IV, 1956, 222—234.

[15] Porov. k tomu Witold Taszycki, *Słowiańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału,* Kraków 1946. (Rec. J. Stanislav v Jazykovednom sborníku III, 1948, 98—99.)

K PROBLEMATIKE VLASTNÝCH MIEN

Ladislav Dvonč

Naše gramatické a pravopisné príručky bežne podávajú poučky o písaní veľkých písmen v spisovnej slovenčine. Medzi iným (popri písaní veľkých písmen na začiatku viet a súvetí, na znak úcty a v skratkách a značkách) máme aj písanie veľkých písmen vo vlastných menách. Podľa nášho názoru sa výklad o písaní veľkých písmen vo vlastných menách v našich príručkách nepodáva správne. Nedostatkom týchto príručiek je skutočnosť, že sa v nich nerobí pri vlastných menách rozdiel medzi lexikálnou a pravopisnou stránkou pomenovaní tohto druhu. Lexikálnou stránkou rozumieme vydeľovanie jednotlivých slov (resp. vôbec pomenovaní) ako vlastných mien. Pravopisnou stránkou treba rozumieť pravidlá o písaní veľkých písmen vo vlastných menách, teda poučky o tom, kde, na ktorom mieste sa píšu veľké písmená vo vlastných menách. (Stačí upozorniť na markantný rozdiel v poučkách o písaní veľkých písmen vo vlastných menách medzi slovenčinou a angličtinou: v angličtine sa píšu v nadpisoch všetky plnovýznamové slová s veľkými začiatočnými písmenami, napr. *New York Herald Tribune,* naproti tomu v slovenčine len niektoré slová, napr. *Bratislavské lekárske listy.)* V doterajších našich príručkách sa obe tieto hľadiská navzájom miešajú.

Tak napr. Samo Czambel[1] hovorí, že veľkým písmenom začíname jednotlivé vlastné mená. Autor podáva výpočet všetkých druhov vlastných mien, na začiatku ktorých sa píše veľké písmeno. Výpočet jednotlivých druhov vlastných mien nepatrí však do pravopisu, ale do náuky o slovnej zásobe, lexikológie (tu sa majú určiť a rozlíšiť všeobecné a vlastné mená). Do pravopisu patrí jednak základná poučka, že vlastné mená píšeme s veľkým začiatočným písmenom, jednak príslušné podrobnejšie poučky o používaní veľkých písmen v týchto menách. Takýmito podrobnejšími poučkami sa zachytí rozdiel v písaní veľkých písmen pri názvoch, ako napr. *Československá republika, Partizánska ulica, ulica Partizánov, Kysucké Nové Mesto, Komunistická strana Československa* a pod. Pri výklade písania veľkých písmen vo vlastných menách pracujeme teda s jednotlivými vlastnými menami, ale ich musíme nanovo zoskupiť: musíme ich spojiť podľa toho, ako sa v nich píšu veľké písmená. Tak je zrejmé, že ako jednu skupinu musíme preberať také názvy, ako napr. *Československá republika, Sviatok práce, Slovenská akadémia vied* a pod., kde sa píše veľké písmeno

---

[1] *Rukoväť spisovnej reči slovenskej,* Turčiansky Sv. Martin 1902, 271 n., § 337; II. vydanie (1915), 279 n., § 337; III. vydanie (1919), 242 n., § 337.

na začiatku celého vlastného mena. Inou skupinou sú názvy miest a obcí, kde sa píšu veľké písmená na začiatku všetkých plnovýznamových slov, napr. *Kysucké Nové Mesto, Spišská Nová Ves a pod.* Jedine takýto spôsob výkladu predstavuje skutočné pravopisné uchopenie otázky písania veľkých písmen vo vlastných menách. Nemožno teda postupovať pri poučkách o písaní veľkých písmen vo vlastných menách rovnako ako pri výpočte jednotlivých druhov vlastných mien. Takýto postup by bol odôvodnený jedine vtedy, keď by sa každý druh vlastných mien písal osobitne (napr. ináč miestne názvy, ináč názvy úradov a pod.); v takomto prípade by sa všetky názvy toho istého významového okruhu museli písať rovnako (napr. pri menách ulíc by sa mali veľké písmená písať rovnako v názvoch so zhodným aj nezhodným prívlastkom, napr. *Partizánska ulica* a *ulica Partizánov,* teda písať aj *Ulica partizánov).*

Určovanie jednotlivých druhov vlastných mien patrí do náuky o slovnej zásobe. Toto svoje stanovisko môžeme oprieť o tento príklad. Medzi poučkami o písaní veľkých písmen býva na prvom mieste poučka o písaní veľkých písmen na začiatku jednoduchých viet a súvetí. Táto poučka patrí do pravopisu, pretože určuje spôsob písania začiatkov viet a súvetí. Pri týchto poučkách nenachádzame v príručkách výklad o tom, čo je veta a súvetie. To je aj správne, pretože táto otázka už patrí do gramatiky (do syntaxe), a nie do pravopisu. Tak aj vlastné mená určujeme v rámci náuky o slovnej zásobe, a nie v rámci pravopisu (v našom prípade písania veľkých písmen). Sú u nás však ešte mnohé príručky, ktoré o vlastných menách hovoria práve len pri pravopise, čo pokladáme za nesprávne.[2]

---

[2] Porov.: *Učebnica a cvičebnica slovenského jazyka pre dvojročné odborné školy* (autori: Eugen Pauliny, Jozef Ružička, Jozef Štolc), Bratislava 1953, 80. — E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika,* Martin 1953, 79, § 103; II. a III. vyd., 124, § 157. — Tíže, *Učebnica slovenského jazyka pre štvorročné odborné školy,* Bratislava 1954, 78; II. vyd., Bratislava 1955, tamže. — J. Ružička — J. Štolc — E. Pauliny — Kovács István, *Systematická gramatika slovenská pre 9.—11. ročník všeobecnovzdelávacích škôl s maďarským vyučovacím jazykom,* Bratislava 1955, 71. — V týchto príručkách sa len všeobecne hovorí o rozdiele medzi všeobecnými a vlastnými podstatnými menami, nepodáva sa však podrobný výpočet jednotlivých vlastných mien. Správne postupujú príručky, ktoré podávajú výpočet jednotlivých druhov vlastných mien pri podstatnom mene ako slovnom druhu. Porov. napr. E. Pauliny — Š. Peciar — L. Dvonč — J. Štolc, *Učebnica slovenského jazyka pre I. triedu gymnázií a odborných škôl,* Bratislava 1951, 97. — E. Pauliny — J. Štolc — Š. Peciar — Viktor Šándor, *Učebnica slovenského jazyka pre I. triedu gymnázií,* Bratislava 1953, druhé prepracované vydanie, 47. — Š. Peciar — Ján Horecký — Eugen Jóna — E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Učebnica jazyka slovenského pre 9.—11. ročník všeobecnovzdelávacích škôl,* Bratislava 1954, 59. — J. Štolc — E. Pauliny — J. Ružička, *Slovenská gramatika a sloh pre 1. ročník pedagogických škôl,* Bratislava 1955, 100—101. — U Jozefa Orlovského — Ladislava Aranya *(Gramatika jazyka slovenského,* Bratislava 1947) sa síce podáva výpočet vlastných mien pri podstatnom mene (str. 114), ale tento

Damborského gramatika a jednotlivé vydania Pravidiel, najmä však prvé a druhé vydanie Pravidiel[3] nadväzovali viac-menej v spracovaní písania veľkých písmen vo vlastných menách na Czamblovu Rukoväť. Preto naša kritika Czamblovej príručky týka sa aj týchto prác a ďalej sa nimi nebudeme zapodievať. Povšimnime si však bližšie novšie príručky a Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1953, aby sme ukázali, k akým nedostatkom v spracovaní látky vedie zamieňanie hľadiska pravopisného a lexikologického.

Pozrieme sa najprv na spracovanie písania veľkých písmen v príručkách Paulinyho — Ružičku — Štolca.[4]

Podľa týchto autorov s veľkými začiatočnými písmenami sa píšu vlastné mená, a to:

a) zemepisné názvy hôr, riek, štátov, krajín, krajov, nebeských telies, miestne a pomiestne názvy atď.: *Tatry, Karpaty, Ural, Dunaj, Volga, Slovensko, Liptov* . . .

b) mená osôb a živých bytostí, osobné mená a priezviská, mená národov, obyvateľov obcí, krajov, kmeňov, rodové mená, mená zvierat: *Martin, Ivan, Igor, Sládkovič, Hviezdoslav, Jesenský* . . .

c) mená sviatkov, inštitúcií, spolkov, podnikov, časopisov, kníh atď.: *Sokol, Lýra, Neprebudený, Jesenského Demokrati, Pravda* . . .

d) Určité osoby alebo veci sa niekedy pomenúvajú spojením dvoch i viac slov:

aa) Keď obidve alebo všetky slová majú platnosť vlastných mien, píšu sa všetky s veľkými písmenami: *Štefan Suchý, Nové Zámky, Nové Mesto nad Váhom* . . .

bb) V ostatných prípadoch iba prvé slovo sa píše s veľkým písmenom: *Československá republika, Komunistická strana Československa, Sviatok práce, Deň víťazstva, Medzinárodný sjazd obrancov mieru* . . .

Keď sa vlastné meno stáva časťou nového vlastného mena, píše sa s veľ-

---

výpočet vlastných mien je stručnejší, než je výpočet vlastných mien pri písaní veľkých písmen vo vlastných menách (str. 63 n.), čo tiež pokladáme za nedostatok.

[3] Ján Damborský, *Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy*, I. Hláskoslovie — Náuka o slove, V. vydanie, opravené a značne doplnené, Nitra 1930, 91 n, § 87—88. — *Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom*, vydala Matica slovenská (ako prácu svojej pravopisnej komisie), Praha 1931, 13 n. — *Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom*, Matica slovenská, Turčiansky Svätý Martin 1940, 13 n.

[4] *Učebnica a cvičebnica slovenského jazyka pre dvojročné odborné školy*, 55—56. — *Slovenská gramatika*, 55—56, § 65; II. a III. vyd., 91—93, § 108; — *Učebnica slovenského jazyka pre štvorročné odborné školy*, 59—60; — *Systematická gramatika slovenská pre 9.—11. ročník všeobecnovzdelávacích škôl s maďarským vyučovacím jazykom*, 65—66; — *Slovenská gramatika a sloh pre 1. ročník pedagogických škôl*, 87—88.

kým písmenom: *Predsedníctvo Slovenskej národnej rady, Kultúrno-propagačné oddelenie Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska.*

V prvých troch bodoch (v bodoch a, b, c), hoci sa to výslovne nehovorí, preberajú sa jednoslovné pomenovania. Ukazujú na to príklady, z ktorých sme tu niektoré uviedli (tomuto určeniu zodpovedajú aj príklady ako *Za Šibenicami, Pred Chlmcom, Za záhradami, Pod Poľanou, Za riečkou* — tu ide o predložkové pády). V týchto prípadoch nejde ani o nejakú problematiku pri písaní veľkých písmen, pretože písanie veľkého alebo malého písmena sa tu rieši už vydelením slova ako všeobecného alebo vlastného. Písanie veľkého písmena je teda len vyjadrením riešenia lexikologickej otázky. V bode d) sa preberajú pomenovania zložené z dvoch alebo viac slov.[5] Keďže tu ide o rozlišovanie pomenovaní jednoslovných a pomenovaní dvojslovných a viacslovných, bolo by správne zaradiť body a, b, c pod spoločný názov s istým označením a prečíslovať podľa toho aj bod d (napr. a, b, c združiť pod I, bod d označiť ako II). V bode I by šlo o rozlišovanie jednotlivých druhov vlastných mien, v bode II o rozlišovanie prípadov, keď obidve alebo všetky slová majú platnosť vlastných mien od ostatných prípadov, kde sa iba prvé slovo píše s veľkým začiatočným písmenom. V rámci výkladu o písaní veľkých písmen v jednoslovných názvoch netreba však vyratúvať jednotlivé druhy vlastných mien, pretože akékoľvek vlastné meno jednoslovného charakteru sa píše s veľkým začiatočným písmenom (určovanie vlastných mien, ako sme už zdôraznili, patrí do kompetencie lexikológie). V citovaných príručkách konštatujeme teda miešanie lexikologického a pravopisného hľadiska (v bodoch a, b, c lexikológia, v bode d pravopisné poučky, ale neúplné, pretože chýba napr. typ *zátoka Nádeje, ulica Partizánov,* typ *rieka sv. Vavrinca* atď.). Z tohto dôvodu sa nesto-

---

[5] V 2. a 3. vyd. *Slovenskej gramatiky* sa hovorí: „Určité osoby alebo veci sa niekedy pomenúvajú spojením dvoch i viac slov. Takéto pomenovania sa volajú z d r u ž e n é pomenovania." (Str. 92; riedené v príručke.) — Viacslovné vlastné mená však nebývajú len združené pomenovania. Združené pomenovania sa z gramatickej stránky skladajú síce z dvoch jednotiek, ale z hľadiska sémantiky sú nedeliteľné (pozri: Viktória L a p á r o v á, *Ustálené spojenia a frazeologické jednotky, ich podstata a hranice,* Lexikografický sborník, Bratislava 1953, 111; sama *Slovenská gramatika* v uvedených vydaniach na str. 106, § 130 za združené pomenovania označuje také spojenia slov, ktorých jadrom je podstatné meno a ktorými sa vyjadruje jeden pojem). Združenými pomenovaniami nie sú také vlastné mená ako napr. *Chceme žiť* (názov románu), *Zajtra sa bude tancovať všade* (film), *Umierať zakázané* (film), *O novú dedinu* (časopis), *Za krajšiu Bratislavu* (akcia), *Lidice musia žiť* (akcia), *Krečinskij sa žení* (hra), *O učebnici vinohradníctva, ktorá je zlá* (článok Fr. Hečku v Kultúrnom živote X, 1955, 13, 8), *Holič a kaderník* (družstvo), *Bane a huty na Slovensku* (podnik), *Pracujeme bez nepodarkov* (akcia), *Vojak je hrdinom* (román) atď. Určité veci sa teda pomenúvajú nielen združenými pomenovaniami, ale aj inými pomenovaniami, ba aj vetami, ktoré majú platnosť vlastných mien.

tožňujeme s výrokom, že kapitola o veľkých písmenách je v Slovenskej gramatike spracovaná prehľadne.[6]

V *Slovenskej gramatike a slohu pre 1. ročník pedagogických škôl* je nielen výklad o písaní veľkých písmen vo vlastných menách (tento sme práve rozoberali), ale aj výklad o jednotlivých druhoch vlastných mien v rámci výkladu o podstatnom mene ako slovnom druhu.[7] Porovnajme si spôsob spracovania týchto dvoch výkladov.

V kapitole o písaní veľkých písmen sa vlastné mená uvádzajú takto: a) zemepisné názvy hôr, riek, štátov, krajín, krajov, nebeských telies, miestne a pomiestne názvy atď., b) mená osôb a živých bytostí, osobné mená a priezviská, mená národov, obyvateľov, obcí, krajov, kmeňov, rodové mená, mená zvierat, c) mená sviatkov, inštitúcií, spolkov, podnikov, časopisov, kníh atď. Pri výklade o podstatnom mene ako slovnom druhu sa vlastné mená delia takto: 1. mená živých bytostí, a to a) osobné mená, b) mená príslušníkov národov, národností a kmeňov, c) mená zvierat; 2. zemepisné a pomiestne mená; 3. mená nebeských telies; 4. mená iných jednotlivostí, najmä: a) mená úradov a ustanovizní, b) mená kníh a časopisov, c) mená pamätných a významných dní a pomenúvania významných dejinných udalostí, d) názvy jedinečných dopravných prostriedkov a mená niektorých výrobkov, e) názvy štátnych, národných, komunálnych, družstevných a i. podnikov a závodov.

V tejto príručke sa správne vypočítavajú druhy vlastných mien v rámci výkladu o podstatnom mene ako slovnom druhu. Jednotlivé druhy vlastných mien sa spomínajú aj pri výklade o písaní veľkých písmen vo vlastných menách, pričom toto triedenie je na rozdiel od triedenia v rámci výkladu o podst. mene ako slovnom druhu trochu odlišné. Táto odlišnosť v triedení vlastných mien nie je však dôsledkom rozdielnosti prístupu k vlastným menám, totiž prístupu pravopisného a lexikologického. Dvojakosť v tejto gramatike vznikla tak, že sa tu použilo spracovanie z dvoch gramatík. Autori len s malou obmenou prebrali delenie vlastných mien pri podstatnom mene ako slovnom druhu z *Učebnice slovenského jazyka pre I. triedu gymnázií a odborných škôl* (str. 97), prípadne z 2. vyd. tejto učebnice (str. 47). Naproti tomu spracovanie kapitoly o písaní veľkých písmen vo vlastných menách preberajú zo svojich prvších gramatík, čím vznikol na uvedených miestach rozdiel v triedení. Aj keď teda v tejto gramatickej príručke je osobitne spracované písanie veľkých písmen vo vlastných menách (v rámci pravopisu) a delenie vlastných mien (v rámci výkladu o podstatnom mene ako slovnom druhu), čo zodpovedá jednej našej

[6] Marta Marsinová v referáte o 2. vydaní Slovenskej gramatiky, SR XXI, 1956, 305.

[7] Na str. 100—101 cit. práce.

požiadavke, predsa tu nie je splnená požiadavka, aby písanie veľkých písmen bolo spracované skutočne z pravopisného hľadiska a delenie vlastných mien zo svojho hľadiska, čiže nie je tu splnená požiadavka, aby sa rozlišovala pravopisná a lexikálna stránka. Nesprávne je tu spracovaná práve kapitola o písaní veľkých písmen vo vlastných menách.

Miešanie pravopisného a lexikologického hľadiska pri výklade písania veľkých písmen vo vlastných menách vidíme aj v najnovších *Pravidlách slovenského pravopisu* z roku 1953.[8] Na str. 48 (55) Pravidlá uvádzajú, že veľké písmená píšeme vo vlastných menách alebo v menách pokladaných za vlastné (v oficiálnych názvoch). Ďalšia veta: „Vlastné mená sú: ..." ukazuje, že Pravidlá tu už prechádzajú do náuky o slovnej zásobe; pretože určujú, ktoré názvy predstavujú vlastné mená a ktoré názvy takéto mená nepredstavujú. Zreteľne sa to prejavuje aj v určení (tamže), že mená prívržencov nejakého hnutia, odvodené od vlastného mena pôvodcu, vodcu alebo sídla, mená zamestnancov podnikov, príslušníkov politických, masových, cirkevných a iných organizácií a spolkov, náboženských vyznaní a pod. nie sú vlastnými menami. Zase tu nejde o pravopis. Samotnú pravopisnú problematiku veľkých písmen vo vlastných menách zhŕňajú Pravidlá slovenského pravopisu vlastne až v záverečnej poznámke na str. 53 (59—60), kde podávajú celkové zásady, platné pre písanie veľkých písmen vo viacslovných názvoch, ktoré chápeme ako vlastné mená. Aj keď tieto pravidlá nie sú úplné, jednako ide tu o pravidlá písania veľkých písmen vo vlastných menách, teda o otázku pravopisnú. Kapitola o písaní veľkých písmen vo vlastných menách mala obsahovať teda iba výklady, ktoré sú v uvedenej poznámke. Pravda, zásady, podľa ktorých sa píšu veľké písmená vo vlastných menách, treba spracovať úplne, aby zachytili všetok materiál. V osobitnej práci podáme popis všetkých zásad.

Štefan Peciar[9] hovorí, že kapitola o písaní veľkých písmen je v Pravidlách slovenského pravopisu spracovaná vcelku prehľadne. Z našich poznámok vyplýva, že toto konštatovanie platí len čiastočne. Správne a prehľadne je zostavený výpočet jednotlivých vlastných mien (pravda, aj tu sú možné drobné zlepšenia a úpravy, to však tiež nepatrí do rámca tejto úvahy); samotný výpočet vlastných mien, teda definovanie vlastných mien nepatrí do pravopisu, ale do náuky o slovnej zásobe. Pri výklade písania veľkých písmen vo vlastných menách predpokladáme už znalosť pojmu

---

[8] *Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom,* vydala Slovenská akadémia vied, Bratislava 1953; dotlač, Bratislava 1954; zrevidované vydanie, Bratislava 1957. Udanie strany sa vzťahuje na vydanie z r. 1953 a 1954, v zátvorke na vydanie z r. 1957.

[9] Š. Peciar v recenzii Pravidiel slovenského pravopisu, Jazykovedný časopis Slovenskej akadémie vied VII, 1954, 55.

vlastné mená z náuky o slovnej zásobe. Pokiaľ Pravidlá slovenského pravopisu aj podávajú poučky o zásadách písania veľkých písmen vo viacslovných vlastných menách (lebo v jednoslovných niet nijakého problému), tieto poučky nie sú úplné a niektoré sú aj nesprávne formulované.

Nazdávame sa, že sa nám podarilo ukázať, že pri vlastných menách treba presne rozlišovať lexikálnu stránku (protiklad všeobecných a vlastných mien) a ich stránku pravopisnú (písanie veľkých písmen vo vlastných menách). Pri výklade o písaní veľkých písmen vo vlastných menách nesmie sa nám miešať do pravopisných výkladov lexikologický výklad vlastného mena.

VYJADROVANIE ČASOVÝCH OKOLNOSTÍ SPOJENIAMI S PREDLOŽKOU v/vo

Marta Marsinová

Pri vyjadrovaní priestorových okolností spojeniami s predložkou *v/vo* je celkom jasné, že používanie predložky *v/vo* s dvoma pádmi je podmienené významom. Spojenia s lokálom vyjadrujú miesto činnosti, konania deja, napr. *v záhrade, v dome, vo dvore, vo vreci,* kým spojenia s akuzatívom, napr. *v neznámy svet, v tú stranu,* vyjadrujú smerovanie deja k uvedenému miestu. Treba pritom pripomenúť, že tieto akuzatívne spojenia sa v dnešnej spisovnej slovenčine uvedomujú ako knižné. Stretáme sa s nimi v staršej literatúre, hojne ešte aj u klasikov; dnes ich nachodíme už len v poézii, teda ako príznakové vyjadrovanie,[1] alebo v povrchných prekladoch z ruštiny, kde je akuzatívna väzba s predložkou *v* na vyjadrovanie smeru bežná. Naproti tomu v súčasnej spisovnej slovenčine sa namiesto spojenia *v/vo* s akuzatívom používajú väzby predložky *na* s akuzatívom alebo predložky *do* s genitívom, napr. *na tú stranu, do neznámeho sveta.* I keď sa dnes viac-menej stráca možnosť využívať predložku *v/vo* na vyjadrovanie dvoch rozličných priestorových okolností podľa výberu príslušného pádu,

[1] Uveďme si niekoľko dokladov:
Teraz bude ľahšie ísť v dolinu. (Kukučín) — Všetky oči obrátia sa v tú stranu. (Rázus) — ... a všetkých oči zvrátili sa v tú stranu, odkiaľ vítaný prichádzal. (Kalinčiak) — A letí ďalej ... z dosahu paľby ďalekonosných diel, čo s rozďavenou tlamou vyjavene civejú v prázdno. (Kostra) — ... zvučiaca echom dávnej salvy slávnej, čo vypálila v ťažkú clonu chmár. (Kostra)

predsa má tento jav oporu v paralelách pri iných predložkách, kde od voľby pádu závisí význam vyjadrovanej okolnosti, napr. *na stole — na stôl, pod stolom — pod stôl* a pod.

O tomto spravidla býva zmienka v našich gramatikách. Nevšimli sme si však dosiaľ používanie predložky *v/vo* v spojení s akuzatívom a lokálom podstatného mena na vyjadrenie časových okolností. Ján Damborský[2] i Jozef Orlovský[3] uvádzajú síce doklady na spojenia s jedným i druhým pádom, ale nepodávajú vysvetlenie, ba ani pripomienky k tomuto javu. Slovenská gramatika[4] uvádza doklady len na spojenia s akuzatívom. Je teda otázka, či sa v časových údajoch striedavým použitím jedného alebo druhého pádu vyjadrujú rozličné časové okolnosti, ako to zisťujeme pri spomenutých priestorových údajoch, alebo či je tu nejaká iná zákonitosť. Treba si všimnúť tento jav i preto, že v podobných prípadoch, napr. spojeniami predložky *o* s akuzatívom *(o hodinu, o dva roky)* vyjadrujeme časové obdobie, ktoré uplynie/uplynulo dovtedy, kým nastane/nastal dej, vykoná sa/vykonala sa činnosť *(vlak ide/išiel o hodinu);* spojenie s lokálom naproti tomu vyjadruje časový bod, na ktorý sa viaže vykonanie činnosti, deja *(vlak ide/pôjde o druhej, o polnoci).*

Pri rozbore časových spojení s predložkou *v/vo* nenachodíme také jednoznačné kritériá na roztriedenie daného materiálu ako pri predložke *o,* lebo za tých istých okolností môžeme použiť rozličný pád, čo — ako sa na prvý pohľad zdá — súvisí skôr so sémantikou substantíva, ktoré v spojení vystupuje, napr. *vlak nechodí v nedeľu a vo sviatok* (akuz.), ale: *v januári* (lok.), alebo sú to veci frazeológie. Vyjdeme teda z rozboru skupín pomenovaní, ktoré sa v daných spojeniach vyskytujú. Zisťujeme totiž, že pri istých skupinách máme vždy len akuzatív (napr. *v sobotu, v pondelok, vo sviatok, v Deň sporivosti),* pri iných bezvýnimočne lokál (napr. *v januári, v decembri),* v niektorých striedavo obidva pády (napr. *v tú chvíľu* i *v tej chvíli, v hodinu smrti* i *v hodine smrti, v jarmočné dni* i *v jarmočných dňoch).* Popri sémantike podstatného mena v spojení sa vyskytujúceho nemožno obísť ani otázku gramatického čísla (porov. *v jarmočný deň,* ale *v jarmočné dni* i *v jarmočných dňoch)* a otázku sémantiky prívlastku (porov. napr. *v zimných, letných, jarných mesiacoch,* ale *v prvé mesiace* i *v prvých mesiacoch* a pod.). Pri rozbore materiálu pokúsime sa teda vyjsť od spojení s jednotlivými pádmi, ale budeme si zároveň všímať aj všetky doteraz uvedené rozhodujúce činitele.

---

[2] J. Damborský, *Slovenská mluvnica,* V. vyd., Nitra 1930, I, 336—337.

[3] J. Orlovský, *Používanie predložiek v spisovnej slovenčine.* Jazykovedné štúdie I, Bratislava 1956, 98—99.

[4] E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika,* Martin 1955, 289.

Spojenia s lokálom

Časový údaj vyjadrovaný slovným spojením s predložkou *v/vo* v lokáli paralelne s miestnym údajom akoby „lokalizoval, umiesťoval, zasadzoval" dej, činnosť do nejakého obdobia (napr. *stalo sa to v januári, v päťdesiatych rokoch, v sedemnástom storočí, v žatve, v mladosti)*. Pretože máme dostatok rôznorodého materiálu, môžeme si tieto spojenia podeliť na niekoľko skupín, z hľadiska významu v nich sa nachodiacich pomenovaní, pričom si všimneme aj iné danosti.

a) Názvy mesiacov sa vyskytujú pri predložke *v/vo* vždy len v lokáli, napr. *v januári, vo februári, v decembri.* Tieto spojenia nemožno nahradiť nijakým iným spojením. Doklady:

A teraz v novembri mi vyjdú tri roky... a už ma pustia. (Tajovský) — Január už je tu, ešte február a v marci už bude teplejšie: sneh pôjde dolu. (Urban)

b) Názvy historických období vyskytujú sa po predložke *v/vo* tiež iba s lokálom, pričom je niekedy možná substitúcia časovým genitívom s predložkou *za,* napr. *v stredoveku, vo feudalizme* (i *za feudalizmu), v rokoch matičných, v čase národnej poroby, v časoch predprevratových* a pod. Doklady:

Lebo česť dámy je nedotknuteľná, to uznávali už i v stredoveku v Španielsku. (Tajovský) — ...Slováci tak v časoch veľkomoravských ako i arpádovských... kutali rudy. (Ratkoš) — V rokoch matičných... začína už prevládať pôvodná forma písania Kalinčiakovho mena... (Mráz) — Vo feudalizme začali sa už aj remeslá. (tlač) — Otec mu zahynul v prvej svetovej vojne, keď malo štyri roky... (Jančová) — Úvodná syntetizujúca časť podáva prehľad filozofie na Slovensku v epoche feudalizmu až do zrušenia nevoľníctva. (tlač)

Ku skupine názvov historických období možno okrajovo priradiť aj spojenia *v prítomnosti, v minulosti* a *v budúcnosti.* Doklady:

Neologizmy počínajú žiť v prítomnosti, aby sa ujali v budúcnosti. (Brtáň) — Ako v minulosti tak i v dnešnej literárnej situácii dramaticky vyrovnávame sa s otázkami... (Mráz)

c) Osobitne môžeme uviesť názvy historických období, ktoré sú určené číselne a sú nesubstituovateľné, napr. *v roku 1945, v rokoch 1914—1918, v ôsmom desaťročí minulého storočia, v sedemnástom storočí* a pod.

V roku 1787—1788 je už len málo maďarských hodín (Rapant) — ...v rokoch 1877 a 1878 Rusko viedlo na východe veľkú vojnu... (Škultéty) — V rokoch päťdesiatych [XIX. storočia] nieto prekladateľov z Puškina, v šesťdesiatych sa zjavili v novinách dva preklady. (Brtáň) — V dňoch 4.—18. júna usporiadal Zahraničný vedecký ústav v Berlíne kurz. (tlač) — Nemecko bolo porazené aj v osemnástom roku. (tlač) — Góti opúšťajú Karpatskú kotlinu už v prvých desaťročiach VI. storočia. (tlač)

Do tejto skupiny zaraďujeme aj spojenia s názvami časových jednotiek, ako sú *rok, polrok, štvrťrok, mesiac, týždeň* v type *v tomto/minulom/budúcom roku/mesiaci/týždni,* ktoré možno nahradiť aj bezpredložkovým časovým akuzatívom alebo časovým genitívom, ktorý je dokonca frekventovanejší ako predložkový lokál. Doklady:

Štiavnica ide pokračovať aj v tomto roku [= *tento rok* i *tohto roku*] v budovateľskej práci. (tlač) — ... hoci sme v lanskom roku [= *lanský rok* i *lanského roku*] v tom istom období mali v zahranično-obchodnej bilancii zvyšok ... (tlač)

d) Aj názvy životných období vyskytujú sa po predložke *v/vo* v lokáli, napr. *v mladosti, v starobe, v puberte, v päťdesiatke, v mladom/mužnom veku, v období, v čase dospievania, v živote* a pod.[5] Doklady:

Nádej za nádejou ťa opúšťa, žiadosti hynú a pomíňajú; na čom si si v mladosti zakladal, v starobe o to nestojíš. (Kukučín) — ... druhá [fáza fantázie] sa začína v puberte. (Jurovský) — ... i doktorských liekov sa otec Štefanov naužíval, zelín napil a jednak musel v mladom veku s doskami. (Tajovský) — Pani senátorka to nerozumela, keďže v časoch jej mladosti ešte jej rodičia nepokladali za neodkladnú požiadavku duševného vycibrenia dievčaťa, aby sa naučilo, čo i zle, ale po francúzsky. (Jégé) — A stará mať, sirota od rodu, už v ôsmom roku slúžila a zo služby si ju bral starý otec. (Tajovský) — ... videl toho vo svojom živote už toľko, že ho to nebavilo ... (Jégé) — Začal prekladať v zrelých rokoch Puškinovu epiku. (Brtáň) — [Maliarstvo] začal pestovať v svojich učňovských rokoch. (Alexy)

e) Pri názvoch období podľa ich súvisu s činnosťou, prácou alebo odpočinkom, prípadne so stavom prírody býva pravidelne lokál s predložkou *v/vo,* ale možno ho nahradiť časovým akuzatívom s predložkou *cez,* napr. *v kosbe* (i *cez kosbu*), *v žatve* (i *cez žatvu*), *v úradnom čase* (i *cez úradný čas*), *v búrke* (i *cez búrku*), *vo voľnom čase* (i *cez voľný čas*) a pod. Spojenia „v prázdninách" a „v hodine (slohu)" — i keď sú jednotlive doložené — v spisovnej slovenčine sa uvedomujú ako neorganické, nedomáce. V súčasnom spisovnom jazyku sa používajú iba spojenia s predložkou *cez: cez prázdniny, cez hodinu (slohu).* Doklady:

---

[5] V preklade z Puškina sme našli doklad na akuzatívne spojenie vyjadrujúce životné obdobie: ... *kto švihák bol v rok dvadsiaty a v tridsať mastno ženatý* ... (preklad R. Brtáňa v SP LIII, 4). — Spojenia *v rok dvadsiaty* a *v tridsať* dajú sa vysvetliť z rytmických dôvodov i vplyvom originálu, možno aj ako vzdialená analógia k typu *v prvý rok, v ostatný rok* (porov. v dokladoch na str. 157), ale v každom prípade sa dá tento jav chápať len ako príznakové vyjadrovanie, ku ktorému máme dnes neutrálny spôsob s lokálom: *v dvadsiatom roku, v tridsiatom roku* alebo *v tridsiatke.*

V kosbe to bolo, ale už ku koncu, keď sa viac zváža ako suší. (Tajovský) — Ale v škriepke sa nevdojak upriamil na košele... (Kukučín) — A toto všetko: celé toto vypätie síl, všetka obetavosť matkina a jeho odriekanie sa voľného času v školskom roku... všetko toto sa deje len preto, aby sa ich život vliekol ďalej. (Š. Letz) — V takýchto hádkach stáva sa Samko nervóznym. (Tajovský) — Nechali sme si iba jednu na hranie vo voľnom čase, ktorého sme mali viacej ako pracovného. (Tomaščík) — Vo chvíľach oddychu často sa prechádzal dolinami trojuholníka pod Prašivou... (Ondrejov) — ... sa úľava pociťuje iba v skúšobnom čase a nie v čase predvádzania hry. (Karvaš) — Tak sa predsa úfate Ondrovi, keď idete tkať v takých robotách. (Timrava) — Ja navštívil som Hradec v prázdninách r. 1839, Štúr v jeseň 1840. (J. M. Hurban) — Keď raz v hodine písal v lavici čosi ako verš, nezbadal, ... že mu za chrbtom trčí nepovolaný zrak. (Gráf)

Pre súčasnú spisovnú slovenčinu je časový lokál s predložkou *v/vo* bez výnimiek, ale nedá sa obísť skutočnosť, že v starších štádiách jazyka, u klasikov ešte dosť bežne, používal sa aj akuzatív, ako ukazujú doklady:

A najmä v oberačku! (Kukučín) — No v odmäk je potok mohutný. (Kukučín) — Veď len ráčia uznať, že nemôžem všetko v hlavné roboty. (Fr. Kráľ) — V žatvu. (Hviezdoslav — názov básne) — Karol Vanovský zívol; nudil sa veľmi v daždivú pohodu. (Vajanský)

U Kukučína sa takéto archaické typy časových akuzatívov s predložkou *v/vo* vyskytujú často aj pri iných typoch názvov, no Fr. Kráľ použil tento archaizujúci prvok v reči staršej osoby, ktorá nadriadenej osobe oniká, čo sa veľmi vhodne navzájom spája. — Dnes by sme však vo všetkých uvedených dokladoch použili spojenie s predložkou *cez: cez oberačku, cez odmäk, cez hlavné roboty, cez žatvu, cez daždivú pohodu,* niekedy spojenia predložky *v/vo* s lokálom: *v žatve, v oberačke, v daždivej pohode.*

Napokon pri tejto skupine treba sa osobitne zmieniť o akuzatívnych spojeniach typu *v čas búrky, v čas lapačky,* ktoré sú dosiaľ v prevahe nad typmi *v čase búrky, v čase lapačky.* Uvedený typ akuzatívu ešte nemožno pokladať za archaický, ale je rozhodne na ústupe pred lokálom.[6]

f) Lokál s predložkou *v/vo* sa používa aj pri názvoch časového úseku z hľadiska psychického stavu, napr. *v hneve, v radosti, v zmätku, v šťastných chvíľach, vo chvíľach zúfalstva* a pod. Tieto spojenia nemajú iného ekvivalentu. Doklady:

Vše v hneve rečnieval: „Mor ho! hoj, mor ho!... (Tajovský) — V šťastných chvíľach mnou zabudnutá tetka prišla mi na um, keď ma zavalilo veľké nešťastie a pritlačilo až k zemi. (Vajanský) — Ako vo chvíľach ľúbostného roztúženia menovala svojho muža Pištu. (Jégé) — S najfata-

[6] Porov. na str. 154—155.

listickejšou oddanosťou, ba húževnatosťou... spieval v ťažkých chvíľach zúfalstva... akúsi o Jánovi Nepomuckom. (Tajovský)

g) Nesubstituovateľný je lokál aj pri názvoch časových úsekov z hľadiska ekonomického, spoločenského a politického stavu, napr. *v núdzi, v biede, v hospodárskej kríze, v časoch mieru, v mimoriadnych, kritických časoch* a pod. Doklady:

...v núdzi poznávame priateľa. (Plávka) — Človek v biede rozpomína sa na priateľov práve tak, ako ich len v biede poznáva. (Vajanský) — ... postavenie remesla v kríze zhoršuje sa. (tlač) — V Záriečí sa dobre žilo gazdom cez vojnu, lepšie ako v mierových časoch. (Tatarka)

h) Lokál po predložke *v/vo* býva vždy pri názvoch časových úsekov nejakého obdobia alebo činnosti, napr. *v polovici augusta, v polroku, v polčase, v chladnom období paleolitu, v zimných mesiacoch, v istej fáze hry, v polovici piesne, v siedmej minúte druhého polčasu, v prvej polovici desiateho storočia* a pod. Doklady:

Takto naložení jedivom, naladení radostne, že nám už pomohol Pán Boh pole obrobiť, chodievali sme obyčajne v polovici augusta do kúpeľov. (Tajovský) — V polroku Laco prepadol zo štyroch predmetov. (Gráf) — Za posledných dozvukov paleolitu v chladnom období nadobudol osobitnú dôležitosť sob. (tlač) — ...a v Pešti v lehotách k tomu ustanovených po jurátsky šabličkou poštrkoval. (Kalinčiak) — V prvom polčase má domáce mužstvo prevahu. (tlač) — V tejto fáze [šachovej hry] sa už podnikajú rozličné útoky. (tlač) — Spočiatku sa mi to zdalo, ako keby sa na nebi teraz v zimných mesiacoch blýskalo. (Tomaščík) — V druhej polovici sedemnásteho storočia, až po rok 1711, držitelia politickej moci na Slovensku sa veľmi často a veľmi rýchle striedajú. (Janšák) — Máriu veľmi rozčúlila zpráva o Stanovom súboji; v prvom momente udrela jej krv do tvári a srdce zabúchalo strachom o Stana. (Vajanský)

Tento pevný lokál nachodíme aj pri vyjadrovaní časových úsekov dňa, a to v ustálených spojeniach:[7] *vo dne* (= v období svetla), *v noci* (= v období tmy), vo fráze *vo dne v noci* (= stále), ďalej *v ranných, poludňajších, večerných, nočných hodinách* a pod. Doklady:

Spieva vo vysokej polohe tú istú pieseň, ktorú počúval včera v noci. (Chrobák) — Vo dne je ako jazvec v svojej skrýši. (Kukučín) — Spev, krik, streľba vo dne v noci ani neutícha. Tajovský) — ... postupuje v poludňajších hodinách. (Jilemnický)

Podobne je lokál pri názvoch štyroch ročných období, a to *v zime, v lete, v jeseni* a *v predjarí.* Názov *jar* sa naproti tomu vyskytuje bežne len v spojení s predložkou *na: na jar,* názov *podjeseň* zas iba v spojení s akuzatívom: *v podjeseň.* Práve preto, že tu už ide o jednotlivé pomenovania a názvy,

[7] Inak pri názvoch fáz dňa (napr. *ráno, predpoludnie, večer* a pod., ak sú bližšie určené prívlastkom, býva akuzatív. Pozri na str. 150—151, 152.

dostávame sa do oblasti idióm. Ale i tu sa ukazuje súvis s predchádzajúcimi skupinami, lebo akuzatívne spojenia *v jeseň* a *v jar* sa pokladajú za archaické, prípadne básnické. Doklady:

„Ach, moje dieťa, už mi nedonesieš trávy, ani nenaškriabeš švábky, keď ja pôjdem v lete do poľa. (Kukučín) — V jeseni pálila sa uňho tri týždne hruškovica... (Alexy) — Býva v osobitnej cele, v zime má dreva dosť. (Tajovský) — Ani záduch ho toľme nekatoval ako po iné roky v predjarí. (Hečko)

[Hora] keď v jeseň rúcho skladá jak pred nôckou panna mladá, sotva vzdychne, zastená... (Plávka) — Ja navštívil som Hradec... r. 1839, Štúr v jeseň 1840. (J. M. Hurban) — V jar ich dostanem zas lacno. (Kukučín)

Týmto sa vyčerpáva materiál, kde sa používa v súčasnej spisovnej slovenčine predložka *v/vo* s lokálom na vyjadrenie časových okolností zaradenia deja, činnosti do istého obdobia.

Spojenia s akuzatívom

Spojenia predložky *v/vo* s akuzatívom podstatného mena na vyjadrenie časových okolností sú zriedkavejšie ako spojenia s lokálom. V podstate ide len o názov dňa (v zmysle kalendárnej jednotky), ďalej o názvy časti dňa, napokon o názvy ročných období, a to vo všetkých prípadoch, ak sú tieto názvy nejako bližšie určené. Napr. *robotný deň, deň promócie, pondelok* (pomenovanie len pre istý deň týždňa); *jarné ráno, nedeľné popoludnie, ten večer, predvečer prvého mája; isté leto, prvá zima* a pod. Okrem toho patrí sem niekoľko ustálených spojení. Uveďme si teraz postupne jednotlivé skupiny:

1. a) Pri všetkých názvoch dní ako jednotiek týždňa vyskytuje sa iba akuzatív, ktorý nemá iného ekvivalentu, napr. *v pondelok, vo štvrtok, v sobotu* a pod. Doklady:

V pondelok predpoludním vykračoval Adam s ľahkou kapsičkou na pleci. (Jégé) — Do roboty chytili sa už len v utorok. (Tajovský) — V nedeľu a vo štvrtok je malá odchýlka. (Kukučín) — Sedmík a Vlk zamestnanie našli v piatok, ale do práce nastúpili až v pondelok. (Urban)

b) Podobne sú ustálené spojenia s názvom dňa z hľadiska práce a oddychu, napr. *vo sviatok, v robotný, pracovný, stránkový, úradný deň, vo všedný deň, v deň pracovného voľna* a pod. Doklady:

Iba v nedeľu a vo sviatok čo môže odbehnúť s ňou sa pozhovárať. (Tajovský) — A topánky nebudeš drať v robotný deň. (Alexy) — Občania cestovali i zo vzdialenejších obcí na ONV alebo KNV v stránkový deň zbytočne. (tlač) — Len daromníci vo všedný deň chodia s harmonikou. (Timrava)

c) Niet kolísania ani v spojeniach s názvom dňa z hľadiska udalosti, ktorá sa k nemu viaže, napr. *v deň zakáľačky, v deň odchodu, vo výročný deň smrti, v súdny deň, vo fieru* a pod. Doklady:

V deň odchodu som sa prišiel rozlúčiť s rodinou. (Tatarka) — V deň zakáľačky v dome strhne sa panika. (Alexy) — Halaša, ktorý v deň voľby nestačil ani sliny prežrieť, nie by jesť, pristavil sa a pýtal zemiačik. (Tajovský) — Veru to bolo smutné, že otec v prvý žatevný deň takto vyzeral. (Tatarka) — ... hroby masové jak v súdny deň sa otvárali. (Mihálik) — Začalo sa to v osudný deň 5. februára... (tlač) — V deň výročia Vašich vzácnych narodenín tlmočím Vám úprimné blahoželanie. (tlač) — Nech sa zabaví aspoň v tú fieru. (Kukučín)

d) Napokon tu máme spojenia, v ktorých substantívum *deň* je určené poradím (napr. *v prvý, posledný, ostatný deň*) alebo situačne (napr. *v ten deň, v istý, jeden deň*). Všetky tieto spojenia majú ekvivalent v bezpredložkovom časovom genitíve, napr. *prvého dňa, toho dňa, istého dňa* a pod. Doklady:

A potom hneď v deň druhý rybár Parka začal si hľadať strateného syna a oplakávať vyhnanú sestru. (Figuli) — Každý len krúti hlavou nad zverstvami, ktoré na vlastné oči videl hneď v prvý deň. (Tomaščík) — Aj pre žiaka s vyznamenaním je to príjemný pocit, keď v sobotu na poludnie po príchode zo školy odloží učebnice s oblažujúcim vedomím, že v ten deň sa ich už nemusí dotknúť. (Zúbek) — V istý deň mu predložili dve zročné zmenky. (Jesenský) — V jeden deň, ako zazrel šedivieť sa vŕšok nad dedinou, vystával na dvore celý zahútaný. (Timrava)

Vo všetkých uvedených i ďalších dokladoch z daných skupín jednoznačne sa používa akuzatív s predložkou *v/vo*. Je preto zarážajúce, že k tomuto akuzatívu nachodíme nenáležitý lokál vzťažného zámena *ktorý* vo vzťažnej vete, ako ukazujú tieto dva doklady:

Časy, keď obľúbený advokát dostal v jeden a ten istý deň, *v ktorom* zadal žalobu, povolanie pred súd, termín i hotový rozsudok ex contumatia. (Vajanský) — Tak, hľa, prišiel deň, *v ktorom* mal Maťko odísť. (Kukučín)

Väzbu s lokálom v obidvoch týchto prípadoch na základe predchádzajúcich zistení pokladáme za nenáležitú, lebo jednoznačne sa hovorí a píše: *v jeden a ten istý deň zadal žalobu* (nie „v jednom a tom istom dni zadal žalobu"), teda správne je len *v jeden a ten istý deň, v ktorý zadal žalobu*. Podobne je to s dokladom z Kukučína. Hovoríme: *v ten deň mal Maťko odísť, v deň Maťkovho odchodu,* teda správne je len: *prišiel deň, v ktorý mal Maťko odísť.*

2. Do druhej skupiny zaraďujeme rovnako lokálom nenahraditeľné spojenia s názvami časti dňa určené prívlastkom, napr. *v to/jarné/jasné ráno, v pravé poludnie, v mrazivé nedeľné popoludnie, v tú/chladnú/daždivú noc*

a pod., okrem ustálených spojení *vo dne, v noci, vo dne v noci* a pri vymedzení času hodinami, kde sa výrazne vyjadruje časový úsek.[8] Akuzatívne spojenia tejto skupiny majú pre jednotlivé prípady viaceré významové ekvivalenty, napr. časový bezpredložkový genitív *(toho rána, tej noci)*, genitív s predložkou *za (za jarného rána)*, niekedy akuzatív s predložkou *na (na pravé poludnie)*. Mnohé z týchto názvov, ak nie sú bližšie určené, vystupujú aj ako príslovky a používajú sa bez predložky, napr. *prísť ráno, večer*, ale *v mrazivé ráno, v teplý večer* a pod. Doklady na akuzatív s predložkou *v/vo:*

V to ráno sme sa zobrali z Bordeaux. (Kukučín) — ... Našli ho v pravé poludnie na šope spať. (Urban) — V mrazivé nedeľné popoludnie ... sedel pán farár v školskej izbe za stolom. (Vansová) — Sám [Timotej] bol v to nedeľné popoludnie pri chalupe. (Gabaj) — Toto novokrstenecké hnutie vzniklo v XVI. storočí v Nemecku a Holandsku v predvečer veľkej sedliackej vojny. (Güntherová) — ... podáva mu kúdeľ tým istým pohybom, ako mu v prvý večer podával čutoru s pálenkou. (Chrobák) — A práve v tú noc sa to stalo, keď prestalo pršať a ľudia už nestriehli. (Jančová) — Roku 162* v podvečer májového dňa duril Adam Šangala malý kŕdlik oviec. (Jégé) — Čo tu robíš, Eva, v takúto noc? (Stodola)

3. Do tretej skupiny zaraďujeme niekoľko rovnako lokálom nenahraditeľných spojení s názvami ročných období, ak sú bližšie určené poradím *(v prvé/druhé/posledné leto)*, ukazovacím zámenom *(v tú/takú zimu)* alebo určovacím zámenom *(v istú, každú jeseň)*. Do tejto skupiny patrí aj názov *podjeseň*, ktorý sa používa v spojení s akuzatívom, a len s týmto pádom, aj bez bližšieho určenia. Doklady:

Tomášov otec v tú zimu výnimočne pracoval v kaštieli. (Zúbek) — V takú mokrú jeseň všetky zemiaky pohnijú. (úzus) — Anulka Vrancová tak sa cíti ... akoby po prvý raz v živote videla ukladať sa prírodu v podjeseň na odpočinok. (Lazarová)

4. Okrem uvedených skupín máme niekoľko jednotlivých ustálených spojení, v ktorých sa používa akuzatív. Mnohé z nich nadobúdajú aj čiastočne prenesený význam. Sú to tieto: *v čas potreby, v pravý čas* (= vhod, vhodne), zriedkavejšie *v nepravý čas*, archaické *v nečas* (= nevhod, nevhodne). I keď predbežne niet dokladov z literatúry, ale tlakom celého systému sa v hovorovej reči aj tu už začína uplatňovať lokál, teda *v čase potreby, v pravom čase*. Doklady na spojenia s akuzatívom:

Belo sa mal okolo dverí, aby mohol v čas potreby ujsť. (Bešeňovský) — V čas potreby tento balkón mohol predstavovať i strechu paláca alebo baštu obliehaného mesta. (Naše divadlo) — Kniha J. Kalinu o bojovom poslaní humoru a satiry vychádza v pravý čas. (Mráz) — Ako často bojoval [Stano]

---

[8] Porov. na str. 148.

proti démonickému, tvrdému úsmevu — proti vzdorovitosti v nepravý čas. (Vajanský) — Vo dverách zašumeli sukne: teta sa vracia, tiež v nečas. (Timrava)

Týmto sa vyčerpávajú prípady, kde sa na vyjadrenie časového údaju používa výlučne akuzatív s predložkou *v/vo*. Bežne sa nestretneme s narušením tejto ustálenej normy ani v písanej, ani v hovorenej reči. A predsa v našom materiáli máme z najnovších čias aj doklady, dva na pomenovanie dňa, jeden na pomenovanie časti dňa a jeden na pomenovanie časti roka, ktoré túto ustálenú formu narúšajú:

V tomto mrazivom ráne tvár mu kriví hrôza. (Bodenek 1942) — ... dolu na námestí dav sa vlní, rašiaci májom i v dni jesennom i v pozdnom lete čerstvých kvetov plný. (Lenko 1953) — V sparnom dni pozoruje spisovateľ prácu kombajnov na družstevnom poli. (G. Horák 1957)

Všetky štyri doklady, *v mrazivom ráne, v jesennom dni, v pozdnom lete* i *v sparnom dni,* sú neústrojné a pokladáme ich za nesprávne v spisovnej slovenčine. Rozbor ďalšieho materiálu časových spojení s predložkou *v/vo* nám pomôže čiastočne vysvetliť vznik tejto novej tendencie tu i vo vyššie uvedených vzťažných vetách.

Spojenia s akuzatívom i s lokálom

Po rozbore dokladov s akuzatívom by sme na prvý pohľad mohli konštatovať, že sa takýmito spojeniami — na rozdiel od lokálu — vyjadruje obyčajne kratšie obdobie, ba skôr ako obdobie len vymedzenie nejakého časového bodu, ku ktorému sa dej, činnosť viaže. Tento stav sa odzrkadľuje aj v tom, že všetky naše doklady majú príslušné akuzatívne určenie v singulári, nie v pluráli. Ale je nepochybné, že pri názvoch dní ako jednotiek týždňa alebo pri názve sviatok i pri uvedených názvoch časti dňa a ročných období sa aj v pluráli môže použiť iba akuzatív, napr. *v letné nedele, vo veľké sviatky, v letné večery, v tie zimy,* i keď je tento plurál zriedkavý. Z literatúry máme len jediný doklad:

Spomína si, ako sedávali spolu, utúlení v jednej halene, v jasné, teplé letné noci, od večera až do svitu ... (Podjavorinská)

Iná je situácia pri názve *deň,* ak je v pluráli. Striedavo sa používa v spojeniach akuzatívnych i lokálových, hoci v singulári je proti týmto dvom pádom iba akuzatív. Uvedieme si najprv skupinu dokladov na akuzatív, potom doklady na lokál:

V robotné dni učil deti ... (Urban) — Imro v posledné dni svojho márneho jestvovania stal sa filantropom. (Vajanský) — Dopravné závody hlav-

ného mesta oznamujú, že na trati Ž zavádzajú pravidelnú prepravu aj v pracovné dni. (tlač) — Smotana okresnej society sa tu schádzala najmä v dni trhové a jarmočné. (Vajanský) — V sjazdové dni porezal [odmenený pracovník] 50 m³ a dnes dosahuje až 55 m³. (tlač)

V neobyčajných dňoch konal i neobyčajné práce. (Tajovský) — V daždivých dňoch pobehoval džarek len popod široké odkvapy domov. (Tomaščík) — Lebo komuže by sa páčila richtárska palica v týchto navštívených dňoch? (Timrava) — Ako vrátila sa [Georga] z Opatoviec, zdá sa mu, ako by si ju bol len teraz vzal, i chodí za ňou ako v medových dňoch. (Timrava) — ...kupci v trhových dňoch chodievali sem... (Jesenská, preklad) — V týchto dňoch sme svedkami nových vojnových štvaníc a provokácií. (tlač)

Ďalšie doklady na lokál, ako sú napr. *vo februárových dňoch, v napätých, pohnutých dňoch, v prvých, minulých dňoch, v leninských dňoch* a pod., sú z tlače z prekladov, preto ich uvádzame iba na ilustráciu v skratke.

Materiál nám teda ukazuje, že dnes je bežnejšie a živšie spojenie s lokálom, v prípade bližšieho určenia dátumu, iba s lokálom.[9] Substantívum *deň* v pluráli, teda *dni,* je už výrazne označením pre „obdobie", takže sémantická analógia k iným bežným spojeniam v lokáli nadobúda prevahu nad analógiou gramatickou podľa singuláru. Spojenia so substantívom *deň* v pluráli sú totiž označením pre obdobie, ktoré podľa sémantického obsahu možno priradiť ku skupinám uvádzaným pri lokáli (napr. *trhové dni* do skupiny e), *februárové dni* do skupiny b) a pod.), ba máme dokonca i frazeologické spojenia, kde je singulár nemysliteľný, napr. *medové dni* (nie „medový deň"), a kde teda dnes je náležitý lokál *(v medových dňoch).* Podľa týchto konštatovaní akuzatív v pluráli pri názve *deň* sa udržuje iba analógiou k singuláru.

Pre súčasnú spisovnú slovenčinu v uvedenom prípade sa pripúšťajú obidva spôsoby vyjadrovania, akuzatív i lokál. Pritom akuzatív, i keď sa zdá knižný — akoby archaický — v prípadoch, kde sú dve možnosti vyjadrovania, treba pokladať za korektnejší.

Medzi uvedenými dvoma alternatívami vyjadrovania sa dnes nehľadá významový rozdiel a ani sa nevyužíva.

Toto konštatovanie o vzťahu medzi akuzatívom a lokálom pri pluráli *deň* nám pomáha vysvetliť aj prípady použitia lokálu v typoch „v sparnom dni"[10] a v uvedených vzťažných vetách:[11] lokál majúci prevahu pri vyjadrovaní časových okolností začína prenikať aj do akuzatívnej kategórie, ktorá síce má istý počet ustálených spojení, ale sa nedá povedať, že by dnes bola živá a produktívna.

---

[9] Porov. na str. 145 doklad *V dňoch 4.—8. júna usporiadal..,*

[10] Porov. na str. 152.

[11] Porov. na str. 150, 1d)

Okrem pomenovania *deň* treba si všimnúť aj ďalšie pomenovania, pri ktorých nachodíme striedavo akuzatív aj lokál, a sledovať tendencie podporujúce tento stav. Sú to pomenovania *čas, doba, chvíľa (chvíľka)* a skupina názvov časových jednotiek.

Osobitné postavenie zaujíma pomenovanie *čas*. Už pri triedení materiálu podľa pádov sme uviedli ustálené spojenia *v čas potreby, v pravý čas, v nepravý čas,* ktoré sú v spisovnej reči nesubstituovateľné lokálom.[12] Predtým pri spojeniach s lokálom sme iba poznámkou naznačili, že hojne doložené spojenia typu *čas lapačky, búrky, núdze* sa vyskytujú častejšie v akuzatíve ako v lokáli *(v čas búrky* viac ako *v čase búrky* atď.).[13] Ide tu o typ spojení, kde pomenovanie *čas* vystupuje v singulári. Každé z nich, ako ich uvedieme v dokladoch, možno nahradiť lokálom:

V hlave jeho preháňali sa myšlienky ako oblaky v čas letnej búrky. (Kukučín) — Plač jeho nikdy nezaznie, jak znel plač môj v čas novembrovej rosy. (Mihálik) — A jej hlas znel tak ľúbezne ako ten večerný zvonček v čas jasného blankytu. (Zechenter) — Halena, ktorú pri takejto obchôdzke nezloží ani v čas najväčšej horúčosti, kolembá sa mu na pleciach... (Podjavorinská) — Pán Matiáš si tie peniaze zaslúžil už pred pätnástimi rokmi, keď mu v čas lapačky dvoch synov ráčil prijať za paholkov. (Kalinčiak) — V čas kortešačiek i ja som bol na jednej-druhej dedine. (Tajovský) — Jedine slepý žobrák v čas každého jarmoku odváži sa vstúpiť do nášho domu i v otcovej prítomnosti. (Alexy) — [Antónyčka] bola navštíviť Šavelskú viac ráz v čas jej choroby. (Šoltésová) — V čas nebezpečenstva... obracajú zrak k výšinám... (Kukučín)

Naproti týmto prípadom, kde je síce v prevahe akuzatív, ale možno ho nahradiť lokálom, vyskytuje sa pevný lokál vtedy, keď je pomenovanie *čas* bližšie určené slovesným substantívom (napr. *v čase vyhlásenia tohto zákona)* alebo deverbatívom, ktoré ho zastupuje (napr. *v čase vzniku mesta, v čase krádeže),* alebo vôbec ak ide o voľné spojenia novšie (napr. *v čase tehotnosti*). Lokál sa žiada aj vtedy, keď je pomenovanie *čas* bližšie určené zhodným prívlastkom — okrem tých spojení, ktoré ďalej uvedieme ako charakteristické pre zachovanie akuzatívu aj pri ďalších pomenovaniach. V prípadoch, kde je lokál pri pomenovaní *čas* pevný, používa sa v singulári aj v pluráli. Ide totiž o vyjadrovanie obdobia, období, ako sme ich roztriedili pri rozbore lokálových spojení, napr. *v dohľadnom čase, v najbližšom čase, v terajších, moderných, dávnych časoch* a pod. Niekoľko dokladov:

Kto v čase spáchania priestupku nedovŕšil pätnásty rok, nie je trestne zodpovedný. (Trestný zákon právny) — Keď vyšla Czamblova práca,

---

[12] Porov. na str. 151, 4.
[13] Porov. na str. 147, e).

nikto z podkarpatských Rusov si jej nepovšimol, iba v novšom čase ju začínajú spomínať. (Ormis) — ... je v terajšom čase rozostavaných viac ako dvadsaťštyritisíc bytových jednotiek. (tlač) — Je v záujme slovenskej literatúry, i čitateľstva, aby sme v dohľadnom čase dostali ešte aspoň dva zväzky z Kellerovho diela. (Chorvát) — Poslanec Rubeš rozoberal návrhy, ktoré v blízkom čase mali pretriasť v parlamente. (Urban)

Ďalej pri pomenovaní *čas* ako i pri ďalších už uvedených substantívach *(doba, chvíľa, chvíľka,* z časových jednotiek *rok, mesiac, týždeň, hodina, minúta, sekunda)* máme koexistenciu lokálu a staršieho akuzatívu, ak sú dané pomenovania bližšie určené takto: ukazovacím zámenom *ten, tento, taký, takýto,* niekedy určovacím zámenom *každý* a *istý (určitý)* alebo sú určené poradím, napr. *prvý — posledný/ostatný, skorý/včasný — neskorý* a pod. Niekedy však, v istých ustálených spojeniach, máme striedavo akuzatív a lokál aj pri inom určení, napr. *v predpísaný čas, v osudnú, zlú chvíľu* i *v predpísanom čase, v osudnej, zlej chvíli.* Nejde tu teda o zákonitosť, ale o tendenciu, ako to môžeme ukázať na dokladoch postupne pri jednotlivých pomenovaniach.

Čas: V tom čase začnú vydávať nové šatenky. (Hečko) — V ten čas povrávalo sa velmi hlasito o zbojníkoch, čo žili po horách. (Rázus) — Nuž v tých časoch stavali sa napospol také domce. (Kukučín) — V tie časy dalo sa ešte takto putovať. (Chrobák) — V tomto čase cudzinec obyčajne len nešťastie vliekol za sebou. (Horák) — V tej piesni, ktorú bez rozdielu pleti spievali fronty v tento čas. (Štítnický) — Ba naopak, zveľaďuje ho [majetok] hlavne v posledné časy. (Tajovský) — ... udalosti, ktoré v posledných časoch otriasli základmi ... (tlač) — Či ty vieš, že ak je veľmi mäkko, že sa v taký čas ešte len aj krpce pyskami na päty obúvajú? (Tajovský) — V takom čase, keď sú ľudia vonku, sa to nemohlo prihodiť. (úzus) — Keby si vedel, čo som v posledný čas vytrpel, čo som sa natrápil. (tlač) — V poslednom čase sa Anula Vrancová pochytila s obidvoma ... (Lazarová) —

Okrem tu uvedených máme doložené ešte aj iné akuzatívy, napr. *v takýto čas, v každý čas, v predpísaný čas* i zriedkavé *v presný čas,* ktoré rovnako možno nahradiť lokálom, i keď nie sú doložené z literatúry.

Inokedy v takýto čas boli chlapi ako osy. (Horák) — V takéto časy, keď sa plečkuje repa, roja sa [robotníci] ani včely. (Smrčok) — Ach, Miško, Ondrej, drahý Janko, hrdinov treba v každý čas! (Lajčiak) — Nech sa nám to stane v staré dobr časy, neviem veru, či by nebol celú cestu zavesil na klinec. (Kukučín)

Vcelku však možno povedať, že sme tu v oblasti frazeológie, lebo sa nedá presne určiť analógiami, ktoré javy sú v prevahe. Tak napr. rozhodne je bežnejší lokál *v poslednom čase* ako akuzatív *v posledný čas,* kým v pluráli má prevahu akuzatív *v posledné časy* nad lokálom *v posledných časoch.*

Chvíľa (chvíľka): Niekedy v také chvíle strýc rozprával mu poviedky, z ktorých on síce nerozumel veľa, z ktorých však predsa jednotlivé čiastky utkveli v jeho duši. (Podjavorinská) — V takých chvíľach vybehol von do lesa a tam hľadal uspokojenie. (Zúbek) — V takéto chvíle najskorej uvedomoval si svoju nechápavosť. (Podjavorinská) — V takýchto chvíľach žena... odchádza do kuchyne a berie i deti... (Gráf) — A naozaj sa mu zdalo, že v tú chvíľu umrel. (Chrobák) — V tej chvíli narodil sa malý zbojník. (Ondrejov) — V túto chvíľu nechcem licenc. (Rázus) — Zle by sme na Ľuptáka uderili v tejto chvíli, možno by sa našli ľudia, čo by ho ľutovali. (Horák) ...neraz stalo sa to, že ten vyhral, kto v poslednú chvíľu zachytil neuvedomelých ešte voličov... (Tajovský) — ...len náhode možno ďakovať, že mu [šľachticovi] v poslednej chvíli vytrhli pištoľ z ruky. (Stodola) — Prišli v pravú chvíľu. Dušan si bol hneď na čistom. (Tatarka) — Tí, čo chodia po dary vždy a v pravej chvíli. (Rázusová-Martáková)

Na rozdiel od toho napr. spojenie *v staré dobré časy,* doložené z Kukučína, sa pociťuje ako archaizmus proti živému lokálu *v starých dobrých časoch.*

Akuzatív *v pravú chvíľu* popri lokáli *v pravej chvíli* je analogický podľa ustáleného spojenia *v pravý čas* s rovnakým významom. Inak máme doložené ešte dva akuzatívy, ktoré majú nepochybne archaizujúci ráz: *v zlú chvíľu* a *v osudnú chvíľu* namiesto bežných *v zlej chvíli, v osudnej chvíli:*

Kto je to ten Pavol, ha, na ktorého v osudnú chvíľu moja žena zavolala? (Tatarka) — Potom ja som prosil o hodinky. Trochu v zlú chvíľu. (Tajovský)

Inak sú bežné spojenia s lokálom, napr. *v rozhodnej, príhodnej, nestreženej, kritickej, šťastnej, danej chvíli, vo voľných, tichých, búrnych, rozhodujúcich chvíľach, vo chvíľach oddychu, zúfalstva, pochýb* a pod.

Doba: Čo sa, Bože, slz vyleje v tú dobu. (Tajovský) — To práve bol literárny duch v tej dobe najviac pestovaný a obľúbený. (Stanislav)

Viac paralelných dokladov z literatúry nemáme, ale bežné sú aj *v istú dobu — v istej dobe, v každú dobu — v každej dobe* a pod. V ostatných prípadoch sa používa len lokál, napr. *v inkubačnej, vegetačnej dobe, v dobe večerného chladu, v dobe medveďov a sobov, v dobe medzi spáchaním činu a vynesením rozsudku,* ďalej *v barokovej, osvietenskej, dnešnej dobe, v mladšej dobe kamennej, v dobách politických kríz, úpadku, v historických, geologických dobách* a pod.

Pri názvoch časových jednotiek od *rok* nižšie, teda *rok, mesiac, týždeň, hodina, minúta, sekunda* sú bežnejšie lokálové spojenia, ale pri bližšom určení už uvedenými atribútmi udržuje sa aj tu akuzatív. Doklady:

Ondráš zvykol svojej opustenosti tým skôr, že v posledné roky robotu i tak len sám konal. (Podjavorinská) — V posledných rokoch životné

pomery prinútili ho paletu zložiť; dúfame, že len na čas. (Wagner) — Ale nech pamätajú, ja v tú minútu, ako sa to stane, vypoviem. (Stodola) — Prestala ho v tej minúte osobne zaujímať, potom už postavil sa jednoducho na zákonné stanovisko. (Tajovský) — Veď padne do náručia, čo ho k srdcu privinie — V poslednej jeho hodine. (Kostra) — ... tešiť chcú zbojníčka v poslednú hodinu. (Prídavok) —

Doklady na akuzatív, kde niet predbežne excerpcií na lokálové paralely, ale ide o spojenie všeobecne známe:

Do maďarskej spoločnosti som v ostatný rok vojny vôbec prestal chodiť. (Jégé) — Na primorí... máš celé dediny..., kde chlapov niet doma, tak ako isté mesiace u nás v Likavke. (Kukučín) — ... v ten mesiac horliví ochotníci ešte hrali. (Škultéty) — V prvý týždeň po smrti Ondrejovej mi poslali obnosené šatočky pre dieťa, v druhý polievku, potom nič. (Stodola) — V isté hodiny veru stisku nechybí. (Kukučín) — Áno, odídeš v tú hodinu. (Timrava) — Karolovi sa zdalo, že až dnes večer, na tomto mieste, v túto hodinu zahorel opravdivou láskou k nej. (Vajanský).

Záver

Po rozbore tohto pomerne rôznorodého materiálu možno urobiť pre prax takéto závery:

Pri vyjadrovaní časových okolností obdobia, cez ktoré dej alebo činnosť prebieha, do ktorého sa zaraďuje, v spisovnej slovenčine prostredníctvom spojení s predložkou *v/vo* sú produktívne lokálové spojenia, napr. *v januári, v rokoch 1914—1918, v mladosti, vo feudalizme, v núdzi, v žatve, v búrke, v lete, vo dne v noci* atď. Akuzatív je obmedzený na istú sémantickú skupinu. V skratke možno povedať, že ide o názov dňa *(v pondelok, vo sviatok, v Deň sporivosti)*, o pomenovanie častí dňa (okrem ustálených spojení „vo dne, v noci, vo dne v noci") a o pomenovanie ročných období, ak sú bližšie určené prívlastkom (pomenovanie *podjeseň* aj bez prívlastku na rozdiel od lokálov „v lete, v zime, v jeseni"). Okrem toho je akuzatív v jednotlivých ustálených spojeniach, ako sú *v čas potreby, v pravý čas, v nepravý čas, v nečas* a v type *v čas lapačky*. Toto konštatovanie platí pre neutrálny, bezpríznakový spôsob vyjadrovania v súčasnej spisovnej slovenčine.

Za bezpríznakové možno pokladať aj striedavé používanie akuzatívu a lokálu v istom obmedzenom okruhu pomenovaní *(čas, doba, chvíľa, rok, mesiac, týždeň, hodina, minúta, sekunda)*, ak sú bližšie určené prívlastkom istého typu *(ten, tento, taký, takýto, istý, každý, prvý, druhý ... — posledný [ostatný])*, teda v istom zmysle ide o skupinu akoby ustálených spojení, napr. *v takú chvíľu* i *v takej chvíli, v prvý mesiac vojny* i *v prvom mesiaci vojny, v každý čas* i *v každom čase*. Ale aj tu začínajú daktoré lokály nadobúdať frekvenčnú prevahu nad akuzatívmi, napr. *v poslednom*

čase (nad *v posledný čas), v tomto roku (= v bežnom,* ako je *v minulom, budúcom roku,* teda analógiou) nad *v tento rok.*

Inak akuzatív použitý na vyjadrovanie uvedenej časovej okolnosti tam, kde je bežný lokál, má vždy charakter príznakového vyjadrovania: dnes sa uvedomuje v autorskej reči ako knižný, archaizujúci. Použitý s týmto zámerom je vhodným štylistickým prostriedkom. V básnickom jazyku sa využíva okrem tohto zámeru najmä, ba azda prevažne, z rytmických dôvodov.

Podrobný rozbor spojení s predložkou *v/vo* na vyjadrovanie časových okolností nám ukazuje zaujímavé kríženie sémantických a štylistických javov, ktoré bránia jednoznačne využiť dve gramatické kategórie na významové rozlišovanie.

ZABUDNUTÝ SLOVENSKÝ SLOVNÍK

Matilda Hayeková

Bortnického,[1] vlastne Wagnerov — Vardjasov — Bortnického, *Latinsko-maďarsko-nemecko-slovenský slovník* spomína sa v literatúre o slovníkoch len v málo známej štúdii Beloňa Rusinského *Literárne nákresy* (Budapešť 1940), aj to iba takto stručne: „13. Ján Bortnický, lat.-maď.-nem.-slovenský slovník, Buda 1822 (je to tretie vydanie Wagnerovej Phraseologie, od bohemizov úplne očistené)". (Str. 6.) Na str. 9 tej istej publikácie zas čítame: „Slovenskú časť Wagnerovho slovníka spracoval Ján Bortnický, farár z Pomázu nad Budínom." To je všetko.

Meno Jána Evanjelistu Bortnického sa v slovenskej literárnohistorickej spisbe zriedka vyskytuje. Spomína sa len v anonymnom článku Jubilárneho výboru Bernolákových osláv *Roduvernej verejnosti* (Slovensko III, 1936—1937, 7—8, 138) a nájdeme ho i v článku, ktorý napísal dr. Jozef Bánsky pod pseudonymom Vrch: *160 rokov od založenia Slovenského učeného tovarišstva* (Ľud I, 1952, č. 58, str. 4). Spomenul ho aj Ján Žatkuliak v diele *Ľudovýchovný pracovník Juraj Fándli* (Bratislava 1951, 41).

---

[1] Priezvisko *Bortnický* píšeme v slovenskom znení, keďže ide o slovenské meno Slováka — tak, ako ho uvádza dr. I. Kotvan v Bibliografii Bernolákovcov. Ľ. V. Rizner ho vo svojej Bibliografii píše s krátkym *y: Bortnicky* — zrejme podľa Szinnyeiho. Na tlačou vydaných dielach Jána Evanjelistu Bortnického sa jeho meno píše nejednotne. Na diele „Jednaní a obrábaňú winičného koreňa, o umeňí sprawowat wíno, pálené a ocot" je uvedený ako *Bortniczky,* vo Wagnerovej Phraseologii ho zas v predslove píšu *Bortnitzky.*

Bibliografické údaje o Bortnického slovníku sme našli v *Bibliografii Bernolákovcov* od dr. Imricha Kotvana (Martin, Matica slovenská 1957, 70—71) a podrobné informácie o tomto diele nám dal riaditeľ Literárneho archívu Matice slovenskej, univ. doc. dr. A. Baník, ktorý nám na štúdium požičal svoj vlastný exemplár tohto vzácneho slovníka. V Riznerovej *Bibliografii I* (Martin, Matica slovenská 1929, 172) sa neuvádza Bortnického slovnikárska činnosť, len jeho slovenské spracovanie Mitterpacherovho diela: *Jednaní o obrábaňú wiňičného koreňa...*

Wagnerov — Vardjasov — Bortnického slovník je objemná kniha, ktorá má 1524 + 83, teda spolu 1607 strán a jej presný titul znie *Universae Phraseologiae Latinae corpus congestum a p. Francisco Wagner e SJ... demum linguis hungarica, germanica et slavica locupletatum. Budae 1822.* Ako vidíme, v titule knihy sa spomína len František Wagner, autor pôvodného latinsko-nemeckého slovníka; autor slovenskej časti, teda do istej miery spoluautor, sa vôbec nespomína, tak, ako sa nespomína po mene ani autor[2] maďarských ekvivalentov.

Wagnerov slovník bol svojho času všeobecne obľúbený i používaný a jednotlivé národy v Rakúsko-Uhorsku sa usilovali urobiť k nemu ekvivalenty v svojom jazyku — jednak preto, že vlastných veľkých jazykových slovníkov ešte nemali, jednak preto, že šlo o jedno-, dvojzväzkové dielo, povedali by sme, o malý slovník — vzhľadom na päť-šesťdielne slovníky, ktoré vtedy vychádzali. Wagnerov slovník s Bortnického slovenskými ekvivalentmi vyšiel v r. 1822 nákladom Kráľovskej univerzitnej tlačiarne v Budíne. Vyšiel teda tlačou pred slovníkom Bernolákovým a je podľa dátumu prvým tlačeným latinsko-slovenským slovníkom.

V úvodnej poznámke na str. 2 sa však spomína, že autor slovenskej časti dobre pozná Bernolákovu gramatiku a má pre čistotu slovenčiny dobré bernolákovské školenie. Toto tvrdenie nám oba slovníky, Bernolákov i Bortnického, stavia ako diela súčasné, od seba závislé. A skutočne možno predpokladať, že Ján Evanjelista Bortnický (1775—1847),[3] katolícky farár v Pomáze, slovenskej osade na Dolnej zemi, pracoval podľa priamych smerníc a rád Antona Bernoláka. Že bol jedným z členov bernolákovskej družiny, o tom sa jasne píše v úvodnom odporúčaní budínskej Kráľovskej

---

[2] Bol ním J. Vardjas (Pais, *A magyar nyelvtudomány története* — univerzitná prednáška r. 1950).

[3] Szinnyei, *Magyar írók I*, str. 1271 (čerpal z knihy Schematismus Abaregalensis): Bortnicky [!] János, fehérvári püspökmegyei pap, született 1775-ben, misés pappá szentelték 1799-ben; a század elején Rácz-Keresztúron, később Pilis-Szántón volt plébános. Meghalt 1847 körül. — Munkája: Gednáni o obrábáňu wiňičného koreňa. Budae 1814 (Mitterpacher munkája a szőlőmüvelésről tót fordításban.) — Toto je najobsiahlejší údaj o J. Ev. Bortnickom, ktorý sme našli, preto ho citujeme.

tlačiarne: tanta pollet eruditione, ut duce Grammaticae Bernolakiana omnes... peregrinas modificationes... secrevit.

Bortnickému za východisko práce slúžili predchádzajúce vydania Wagnerovej Phraseologie s doplnenými maďarskými a českými ekvivalentmi, ktoré sú prepletené slovakizmami, teda akousi trnavskou „jezuitskou slovenčinou". Prvé vydanie je z r. 1750, druhé z r. 1775. „Slovenské" ekvivalenty týchto vydaní boli prácou moravského Slováka Bartolomeja Zarubala.[4] Ján Ev. Bortnický ich poslovenčil v duchu bernolákovskej slovenčiny.

Už sama skutočnosť, že Wagnerova Phraseologia so Zarubalovými „slovenskými" ekvivalentmi vyšla dva razy, svedčí o tom, aký veľký bol dopyt po slovenskom slovníku.[5] Tieto dve vydania sa od seba temer nelíšia. Majú ten istý úvod (Praefatio), ktorý má ešte s úvodnou redakčnou poznámkou aj tretie, Bortnickým opravené vydanie. Jediná zmena spočíva v tom, že vydanie z r. 1750 má veľa nemiestnych označení prízvuku v latinskom texte a dížňov v texte slovenskom, napr.: *celerimé, út quám* (9); *z nedáleka* (1) — vydanie z r. 1775 ich už nemá, ale v tom zas niekoľko dížňov chýba tam, kde by sa žiadali, napr.: *pribytek, stoji, drži, urad* (1).

Zarubal, ako vidíme, píše síce *pribytek* a nie „příbytek", ale vedľa toho má i synonymum *dům* bez akéhokoľvek označenia. Podstatné mená (ako z ukážok vidno) písal s malými začiatočnými písmenami a používal aj ypsilon — podľa vzoru českého pravopisu. Citovaný „slovenský" text „pribytek, dům" Bortnický takto poslovenčil: *Dóm, Príbitek, Bidleňí.* (Substantíva písal podľa Bernolákovho vzoru s veľkým začiatočným písmenom.)

Wagnerov—Bortnického slovník, ako už stránkovanie naznačuje, má dve časti: abecedný zoznam spisovných slov a malý zoznam vocum barbarum aut minus elegantium.

V tomto slovníku si budeme všímať len slovenské ekvivalenty, bez ohľadu na výber slov a stavbu hesiel, lebo to bolo dielom Wagnerovým. Bortnického práca spočívala vo výbere, resp. úprave, poslovenčení priliehavých slovenských ekvivalentov pre to ktoré slovo, resp. frázu.

Ján Ev. Bortnický prekladal do slovenčiny, resp. poslovenčoval len tie slová a frázy, ktoré i sám Wagner preložil do nemčiny a jeho predchodca do slovakizovanej češtiny; pritom mnoho latinských spojení a fráz zostalo nepreložených. Napr. v jednoduchom hesle *Aurum* (155) je preložené len

[4] Alois Zellinger, *Pantheon Tyrnaviense* 1931, 112.

[5] Rozobratie troch vydaní Phraseologie — akéhosi malého, praktického slovníka — do istej miery vysvetlí aj neskorší „nezáujem" slovenskej verejnosti o veľký Slowár Bernolákov, z ktorého väčšina nákladu išla do starého papiera. Slowár bol pomerne drahý a kto z menej majetných národovcov mal Wagnerowu—Bortnického Phraseologiu, už si ho nekúpil.

heslové slovo: *zlato*. Pri hesle *Metallum* (890) už však urobil Bortnický aj kus systematickej slovnikárskej práce tým, že očísloval slovenské významy tohto slova. To pred ním neurobil pri uvádzaní nemeckých významov Wagner ani Vardjas pri maďarských ekvivalentoch, ani Bartolomej Zarubal. Toto delenie by nasvedčovalo na Bernolákove inštrukcie. Všimnime si heslo samo:

Metallum, i, n. Ércz: Erz, Erzwerk, Metall. Fegyver: Waffen Bánya: Bergwerk. Kov, Ruda. 2. Zbroj. 3. Baňa alebo Wrch, kďe Rudu kopú... Usus. Metallum gignitur, torretur, uritur.

Tak isto postupuje Bortnický pri hesle *Sol* (1315) *Slunko, Slnko*. 2. *Zlato*. Ako kuriozitu si všimnime aj umele vykonštruovaný slovenský ekvivalent pre spojenie *Soles longi* — *die Nebensonnen* — *Straňiwé Slnca* [*!*]. Na konci tohto hesla na str. 1316 preložil i vysvetlil Bortnický latinské príslovie: *Non omnium dierum sol occidit* — *Nezapadlo ešče Slnko Dňa posledňiho, nemosime zúfat*. Hláskové podoby slov *ešče* a *nemosime* svedčia o tom, že autorom slovenského prekladu je rodák zo západného Slovenska, hádam zo Záhoria. Nasvedčovalo by tomu aj spojenie z nasledujúceho hesla *Solarium* (1316): 4. *Zorňi Powal, wrchná H ú r a*. Lebo slová *ešče, Slunce/ Slnko, moset, zmosiť* má aj Bernolák vo svojom slowári, ale záhorské nárečové slovo *húra* sa v Slowári nenachádza — ani ako samostatné heslo, ani ako synonymum pri hesle *Powala*.

V druhej, kratšej časti slovníka, kde Wagner uvádza nekorektné a vedľa nich správne latinské spojenia z administratívneho štýlu, mal Bortnický skutočne možnosť dokázať, že ovláda Bernolákovskú spisovnú slovenčinu i jej náročné, knižné ustálené spojenia. I túto úlohu zvládol a podarila sa mu, ako to vidíme na texte samom, napr.: *Reč pretrhnúť* (55). *Až sa príležitosť ukáže* (54). *Pod mocú wolakoho stojící* (75).

Je zaujímavé porovnať slovenské ekvivalenty i poniektoré heslá všetkých troch slovenských vydaní Wagnerovej Phraseologie. Vtedy sa nám plasticky ukáže, čo Bortnický prebral, čo opravil a čo zlepšil na záslužnej práci svojho predchodcu — Zarubala. Všimnime si zložité a ťažké heslo, gramatické slovo: latinskú predložku *a, ab*. Wagner ju rozdelil na 15 významov, ktoré Ján Ev. Bortnický verne a doslovne preložil, pravda, pridržajúc sa prekladu Zarubalovho.

Vo vydaniach z r. 1750 a 1775 nájdeme takéto slovenské ekvivalenty významov predložky *a, ab*, ktoré pretlmočil Bartolomej Zarubal: *od;* 1. *z, ze;* 2. *od mladosti* — [vlastne toto ani nie je význam, iba typické spojenie!]; 3. *od;* 4. *wlast;* 5. *blízko, z nedáleka* [vo vydaní z r. 1775: *z nedaleka*]; 6. *dům, príbytek;* 7. *skrz;* 8. *po;* 9. *pri pánech Radnich stoji, z raddu drži* — [tu nedôsledne používa začiatočné *R* a *r!*] to jest pro mne; 10. *proti, pred, od;* 11. *od, ze strany;* 12. *Vrad* [= úrad]; 13. *co se dotýče*

[vo vydaní z r. 1775 je tlačová chyba, pri číslovaní významov sa 13. opakuje namiesto 14.]; 14. *misto, w jméně.*

Očíslovaných je len 14 významov, v skutočnosti ich je však 15, lebo prvý význam nie je číslovaný ani v jednom vydaní. Vo vydaní z r. 1822 Bortnického slovenské ekvivalenty sú takéto: *od;* 1. *z, ze;* 2. — A prima adolescentia — *od malička, od Ďeťinstva, od Mladosťi* [zaujímavá je tu nedôslednosť pri písaní substantív s veľkým začiatočným písmenom); 3. *od* [uvádza príčinu; autor však zabudol na slovenské synonymum nemeckého wegen — pre!]; 4. — *Patriam Kraj, Wlašč* [tu podľa vzoru nemeckého i Zarubalovho prekladu nesprávne, pristručne podáva Bortnický vysvetlenie tej skutočnosti, že predložka *a, ab* označuje i to, z ktorého miesta, z ktorej krajiny, odkiaľ niekto alebo niečo pochádza]; 5. *Susedstwí, z nedaleka, z blízka;* 6. *Dóm, Príbitek, Bidleňí;* 7. *skrz;* 8. *po;* 9. *a senatu stat* [túto frázu pokladal Wagner a po ňom i prekladatelia za osobitný význam!] *Pri radňích Pánoch stojí, z radňíma Pánami drží, to wšecko na moju Stranu slúží, mňe osoží, mňe pomáhá;* 10. *proti, pred, od;* 11. *od, ze Strani;* 12. *Úrad, Opatrnosť;* 13. *čo sa dotíka;* 14. *na Místo, w Méňe druhého.*

Na tomto hesle dobre vidíme začiatočnícke nedostatky prvých prekladových slovníkov, ktoré jeden autor i spoluautor prebral od druhého. Názorne tu však vystúpila aj Bortnického slovenčiaca práca.

Ďalšie heslo *Membrana* nám ukáže, že sa činnosť Bortnického neprejavila len ako práca apretora-korektora, ktorý dobre ovládal bernolákovskú slovenčinu, ale že tam, kde bolo treba, prekoncipoval celé heslo, opravil nielen jeho slovenské ekvivalenty, ale rozdelil ho a utriedil do niekoľkých významov. Všimnime si napr. Zarubalove „slovenské" ekvivalenty v hesle: *Membrana:*

Membrana, ae f. Hártya [v druhom vydaní Hartya!], lantorna, pergamena, szirom: Pergament, pergamín, kožka, mázdra, tenká mazdríčka; pergamín z oslowé kuže, na ňemž se raffičku psáti, a zase smazati může, neb tabulka co palimpsestum Cicero; membrana de letitiam Ulpian jménuje. Nizol. Epith. Tennissima pellucida. Usus: Natura oculos membranis tennissimis sepsit.

A porovnajme ich s Bortnického ekvivalentmi:

Membrana, ae f. Hártya: zartes Häutchen. Pergaména: Pergament. Régi írt könyvek: alt geschriebene Bücher. Kígyóbőr Schlangenbalge. A Fának belsőhártyája: die zarte Rinde inwendig im Holze. Blana 2. Pargament. 3. Staré pisané Kňihi. 4. Haďá Koža. 5. Liko na Drewe nútri pod Kórú. Epith. Tennissima, pellucida. Usus: Natura oculos membranis tennissimis sepsit.

Pre názornosť, aby sme ukázali, ako sa vyvíjalo naše slovenské slovnikárstvo, i to, aký blízky bol Bortnický Bernolákovi, uvedieme spracovanie slova *Blana* i zo Slowára:

Blana, i, f. pellicula alba, membrana, ae f. ein weisses Häutchen, die Haut, oder Häutchen, womit die Glieder überzogen sind: hártya, fejér vékony (gyenge)

bőretske, lantorna. Syn. Plena (Opona) boh. Blána, Mázdra. Usus. Préčná Blana, diaphragma, atis n. septum (transversum) das Zwerschfell, mitten im Leibe: melynek, és hasnak üregit által rekesztö hártya. 2. alburnum, i. n. Plin. H. N. Spinnt, der weissliche zarte Theil am Holze (das weissliche zarte Holz) der Bäume unter der Rinde: á fának a' fejére, a héja, és fája között. Syn. Mozga w Strome medzi Drewem, a Kórú.

Bortnického práca ako spoluautora prvého slovenského prekladového slovníka je záslužná a do istej miery i priekopnícka, bez ohľadu na to, že v koncepcii bol veľmi závislý od Wagnera a predchádzajúcich prekladateľov (od autora maďarského textu i od Zarubala). Veď to ani nemohlo byť inakšie. Ale tá skutočnosť, že v čase, keď sa jeho slovenský, lepšie povedané latinsko-slovenský slovník tlačil, Bernolák už nežil, a že Slowár bol v tom čase iba rukopisným dielom, ukazuje nám Jána Evanjelistu Bortnického v priaznivom svetle ako verného žiaka, a hádam i spolupracovníka Antona Bernoláka, ktorý vedel plodne využiť, čo sa od svojho majstra naučil. To, že jeho slovenský slovník vyšiel tlačou tri roky pred Bernolákovým Slowárom, bola len irónia osudu.

SLOVO režim A JEHO VÝZNAM

Katarína Habovštiaková

Pohnútkou napísať niečo o slove *režim* bol nám článok Na prahu školského roku, uverejnený v časopise Slovenka X (1957), č. 35. V uvedenom článku sa zdôrazňuje žiakom i rodičom potreba zachovávať „režim dňa". V prítomnosti vôbec pozorujeme, že čoraz viac sa používa spojenie „režim dňa" najmä v školskej literatúre. Prenikanie tohto slovného spojenia do spisovného jazyka badáme iba v poslednom desaťročí. Pri prezeraní lístkového excerpčného materiálu v Ústave slovenského jazyka sme síce nenašli doklady na toto spojenie, ale poznáme ho dobre i zo svojej dávnejšej redaktorskej praxe pri apretovaní prekladov z ruskej pedagogickej literatúry v rokoch 1951—1953 v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve, i zo slovnej zásoby súčasného školského života. Spojenie „režim dňa" je doslovný preklad, ba presnejšie mechanické prebratie ruského „režimu dňa". V tomto spojení slovo *režim* je aj v ruštine prevzaté. Z významovej stránky školský termín „režim dňa" celkom zodpovedá staršiemu, zaužívanému a z významového hľadiska jasnému a zreteľnému termínu *denný poriadok*. Nazdávame sa preto, že je nevhodné a nesprávne nahradzovať domáci, zreteľný a výstižný, dlhšou tradíciou v odbornej literatúre zauží-

vaný termín denný poriadok novým, ale prevzatým, nejasným a menej zrozumiteľným termínom „režim dňa". O menšej zrozumiteľnosti tohto termínu svedčí napr. aj tá skutočnosť, že v spomenutom článku v Slovenke sama autorka článku — učiteľka — pokladá za potrebné vysvetliť významovú náplň termínu „režim dňa" slovenským *denný poriadok,* keď píše: „Rodičia by mali dbať o to, aby ich dieťa dodržovalo denný poriadok, alebo ako my tomu hovoríme režim dňa." A práve pre túto menšiu zrozumiteľnosť spojenia „režim dňa", ako aj preto, že slovo *režim* má v slovenčine celkom inú základnú významovú náplň, pokladáme spojenie „režim dňa" za nevyhovujúce.

Všimnime si ešte, aký je vlastne význam slova *režim* v slovenčine. Podľa kartotéky v ÚSJ slovo *režim* je najčastejšie vo význame „vláda, spôsob vlády, štátne zriadenie". Našli sme ho bohato doložené v spojeniach: *ľudovodemokratický, komunistický režim; ľudácky, nacistický, fašistický, hitlerovský režim; diktátorský, totalitárny, absolutistický režim, cársky, cisársky režim; maďarský, pražský režim; starý, nový, bývalý režim.* Na ilustráciu si môžeme uviesť i niekoľko citátov z krásnej literatúry:

Szöke je vôbec vzorný úradník d n e š n é h o r e ž i m u — prisvedčil Búroš. (Jégé) — Je rád, že ho n o v ý r e ž i m ponechal v tej istej hodnosti. (M. Krno)

Tento význam, ktorý sme dostatočne ilustrovali na príkladoch, je základný aj vo francúzštine (porov. napr. Vl. Buben, Francúzsko-český slovník, Praha 1953, 359). Francúzske slovo *régime* súvisí s latinským slovesom *rego, regere* vo význame „viesť, spravovať, vládnuť" a s lat. *regens* vo význame „vládca, vladár".

Okrem tohto základného významu používa sa slovo *režim* ešte v odbornej, predovšetkým technickej literatúre na označenie súhrnných podmienok, v ktorých prebieha istá práca, istá činnosť alebo v ktorých niečo existuje. Tak napríklad v hydrológii zaužívali sa termíny *režim vôd, režim toku,* v hutníctve sa zase hovorí o *plynovom režime, o režime praženia* a pod. Aby sme si presnejšie mohli osvetliť význam slova *režim* v týchto spojeniach, uvedieme si na ilustráciu vysvetlenie spojenia *režim toku.* Podľa terminológie vodného hospodárstva (SAV 1955, III, 91) *režim toku* je súhrn činiteľov (spád, množstvo a druh splavenín, prietoky) pôsobiacich v toku. — Hoci termín *režim* je v spomenutých technických spojeniach pre laika málo jasný (zrozumiteľnejšie, i keď nie celkom výstižné by bolo domáce slovo *podmienky*), predsa sa nemôžeme stavať proti jeho používaniu už aj preto, že i v cudzej technickej literatúre používa sa slovo *režim* v týchto spojeniach (napr. vo francúzštine, nemčine, ruštine, češtine), ako aj preto, že termín *režim* má v tomto význame u nás aj istú tradíciu.

Musíme sa však pozastaviť nad zbytočným prenikaním slova *režim* do

takých spojení, ako sú „režim hospodárnosti", „technologický režim" alebo „pracovný režim". Našli sme ich napr. v týchto dokladoch:

Sovietsky ľud sa presvedčil, že dodržiavanie prísneho r e ž i m u h o s p o d á r n o s t i je cesta, ktorá mu zákonite zabezpečuje stále plnšie krytie jeho rýchle rastúcich hmotných a kultúrnych potrieb. (KŽ VIII, 1953, 46) — V závode zaviedli pevný t e c h n o l o g i c k ý r e ž i m, ktorý si osvojili všetci pracujúci. (Pravda XXXV, 1954, č. 74) — Nerovnomerná výrobná produkcia utvára nepravidelný p r a c o v n ý r e ž i m podniku. (Ekonomický sborník 1951)

V spojení „režim hospodárnosti" slovo *režim* zdá sa nám zbytočným, výplnkovým „vatovým" slovom, stačí použiť *hospodárnosť*. V spomenutých ďalších spojeniach odporúčame namiesto slova *režim* slovo *poriadok*.

Ako vidno, slovo *režim* dostáva sa do nášho jazyka často i zbytočne. Podobná situácia je aj v češtine, ba možno konštatovať, že v češtine ešte vo väčšej miere ako v slovenčine rozrástlo sa nesprávne používanie tohto slova. Proti nadmernému prenikaniu slova *režim* do češtiny ozvali sa K. Richter (Slovo „režim" v slovní zásobě spisovného jazyka, Naše řeč XI, 1957, 72—76) a F. Daneš (v Jazykovém koutku Literárních novín zo dňa 14. septembra 1957). Richter tu poukazuje na to, že slovu *režim* pridávajú sa v poslednom čase nové významové odtienky, čím sa stiera jeho významová vyhranenosť, potrebná práve pre termíny. Zisťuje, že slovom *režim* sa často menej presne a menej jasne vyslovuje to, na čo máme už staršie, výstižnejšie pomenovania.

Záverom teda zhrnujeme, že v súčasnom spisovnom jazyku slovo *režim* má základný význam „vláda, spôsob vlády, štátne zriadenie". Druhý náležitý význam, používaný v odbornej, predovšetkým technickej literatúre je „súhrnné podmienky existencie alebo činnosti niečoho" (porov. napr. Ušakov, Toľkovyj Slovaŕ russkogo jazyka, Moskva 1939, III, 1319, štvrtý význam).

V tejto súvislosti treba ešte poznamenať, že spracovanie hesla *režim* v Slovníku cudzích slov (Tatran, 1953, 875—876) je mechanicky závislé od ruského slovníka Slovar' inostrannych slov (pod redakcijej I. V. Ľochina i prof. F. N. Petrova, Moskva 1949, 553) a pre slovenčinu nevyhovujúce. Okrem základného významu štátne zriadenie, spôsob vlády, uvádza sa tu ako druhý význam „presne vymedzený poriadok života, práce, oddychu, stravovania a pod. (napr. v sanatóriu, v rekreačnom stredisku, v pionierskom tábore a pod.)". Namiesto slova *režim* správnejšie je v tomto význame používať výrazy *denný poriadok, rozvrh dňa*. Ani tretí význam, ktorý sa v tomto slovníku uvádza „systém pravidiel alebo opatrení, nevyhnutný pre taký alebo onaký cieľ (napr. ekonomický režim), nie je v spisovnom jazyku potrebný. Miesto „ekonomický režim" alebo „režim hospodárnosti" radíme používať *hospodárnosť*.

DISKUSIE

NÁDRAŽIE

Miloš Gosiorovský

Dnes je už medzi milovníkmi slovenského spisovného jazyka hádam všeobecne uznávanou skutočnosťou, že najväčšie škody slovenskému jazyku od roku 1918, a najmä od roku 1939, narobili separatistickí puristi. Zámerne používam termín separatistickí puristi, keďže ich činnosť sa vyznačovala ani nie tak starostlivosťou o ozajstnú čistotu jazyka (to má byť vecou srdca u každého vzdelanca), ako predovšetkým ochudobňovaním slovenského slovníka vyhadzovaním tých slov, ktoré slovenčina údajne alebo naozaj prevzala z češtiny. Príznačný pre túto činnosť slovenských separatistických puristov bol pravopisný slovník pri Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1940, ktorý dával na puristický index aj také slová, bez ktorých sa spisovný jazyk ako jazyk civilizovaného národa s ustavične sa rozvíjajúcim spoločenským, hospodárskym, technickým a kultúrnym životom zaobísť nijako nemôže. Že pritom často zakazovali používať slová, ktorým sami niekedy nerozumeli, toho dôkazom je napríklad „múdre" zistenie autorov pravopisného slovníka z roku 1940, že vraj *hádzaná* je po slovensky *volejbal* (Pravidlá slovenského pravopisu 1940, str. 192).

Žiaľ, pozostatky takéhoto (t. j. separatistického) purizmu trvajú podnes či už v praxi jednotlivých korektorov v nakladateľstvách alebo u niektorých učiteľov a pod. Ba aj niektorí autori rozličných slovníkov označujú za nesprávne i také slová, bez ktorých sa najmä naša odborná terminológia jednoducho nemôže zaobísť. Jedným z takýchto slov je aj termín *nádražie* a príslušné adjektívum *nádražný*.

Práve tak, ako Henrich Bartek zakazoval používať tento termín (Pravidlá 1940, 262), aj Alfonz Zauner vo svojej Praktickej príručke slovenského pravopisu (Martin 1956, 216) tvrdí, že *nádražie* je nesprávne slovenské slovo, že po slovensky je len *stanica*. Jeden z čitateľov Kultúrneho života sa 14. júla 1956 rozčuľoval nad novým cestovným poriadkom ČSD popri inom aj preto, lebo vraj „slovenčina pozná iba stanicu, nie nádražie". Jeho kategorické tvrdenie ma už vtedy tak pobúrilo, že som reagoval aspoň kratučkou odpoveďou — síce len pod pseudonymom — v Kultúrnom živote z 28. júla 1956. No pretože odvtedy som sa s podobným nesprávnym tvrdením stretol viac ráz, najmä pri používaní rozličných slovníkov, považujem za potrebné uviesť niekoľko dôvodov na potvrdenie skutočnosti, že ani jeden naozaj vzdelaný Slovák nemôže zo svojho jazyka vyhadzovať termín *nádražie*.

Ide totiž o to, že neodborníci, t. j. neželezničiari v bežnej hovorovej reči vystačia aj so slovom *stanica*. Ponáhľame sa na vlak a povieme, že ideme na stanicu (mnohí naši starší občania sa v bežnej reči zaobídu aj bez stanice a proste povedia, že idú na železnicu). No odborníci, či už železničiari alebo tí, čo sa chcú o železnici a jej zariadeniach presne vyjadrovať, potrebujú aj *nádražie*. Potrebujú ho z toho prostého dôvodu, že v odbornej terminológii našich železničiarov ide o dva rozličné — presne vyhranené — pojmy, ktoré nemožno nijako zamieňať. Obidva tieto presne vyhranené pojmy majú vo svojich spisovných jazykoch všetky civilizované národy, na území ktorých sú železnice a železničné zariadenia. Na dôkaz tohto tvrdenia sa stačí pozrieť do slovníka všetkých susedných jazykov. Čeština má termíny *stanice* a *nádraží*, nemčina *die Station* a *der Bahnhof*, maďarčina *állomás* a *pályaudvar* (niekedy mala aj *indóház)*, ruština *stancija* a *vokzal* atď.

Tento rozdiel, ktorý neodborníci (neželezničiari) nemusia poznať, nepostrehli ani niektorí slovenskí autori rozličných slovníkov. Svedčí o tom niekoľko príkladov. Tak napríklad I. diel Slovensko-ruského prekladového slovníka (Bratislava 1950, 429) pri hesle *nádražie, nádražný* má odkaz: *v. stanica, staničný*. V II. diele tohto slovníka (Bratislava 1957, 378) sa uvádza, že *železničná stanica* je po rusky *železnodorožnaja stancija*, no vraj budova väčšej železničnej stanice je *vokzal*. Toto tvrdenie je najbližšie k presnosti, aj keď ani ono nie je presné. Príručný slovník rusko-slovenský (Bratislava 1952, 100 a 466) prekladá ruský *vokzal* nesprávne ako *stanica*, pričom *stancija* je zase len — tentoraz správne — *stanica*. V tzv. Novom slovensko-maďarskom slovníku z roku 1933, ktorý revidoval sám Jozef Škultéty, sa termín *nádražie* (str. 260) prekladá do maďarčiny aj ako *pályaudvar* (správne), aj ako *állomás* (nesprávne), *železničná stanica* (str. 544 a 727) tiež ako *vasútállomás*. V druhej (maďarsko-slovenskej) časti tohto slovníka sa síce *állomás* (str. 19) prekladá správne ako *stanica*, no *állomásfőnök* je už pre autorov aj *prednosta stanice* (správne), aj *prednosta nádražia* (nesprávne), pričom *pályaudvar* (str. 410) sa prekladá aj ako *železničná stanica* (nesprávne), aj ako *nádražie* (správne).

Takéto nepresnosti nemôžu vzniknúť napríklad v češtine, kde Rusko-český slovník Leontija V. Kopeckého (Praha 1950) správne prekladá slovo *vokzal* (str. 87) ako *nádraží*, slovo *vokzaľnyj* ako *nádražní*, lebo *stancija* (str. 1083) je *stanice*.

Prečo je potrebné toto rozlišovanie stanice a nádražia, čo je vlastne v odbornej terminológii (u železničiarov a u tých, čo sa chcú presne vyjadrovať) *nádražie* a čo *stanica?* Pretože nemám k dispozícii a pretože ani neviem, či existuje nejaký slovenský, resp. český terminologický železničiarsky slovník (nie som ani filológ, ani železničiar, no som zo starej želez-

ničiarskej rodiny a ako historik sa zaoberám aj hnutím a požiadavkami železničiarov v minulosti), dovolím si odcitovať definície nádražia a stanice z 2. vydania Veľkej sovietskej encyklopédie.

V 8. zväzku Veľkej sovietskej encyklopédie na str. 599 sa hovorí:

„*Nádražie* — budova *(resp. komplex budov),* postavená na prechodných, uzlových a konečných dopravných (železničných, vodných, leteckých) *staniciach* priamo na železničných tratiach, v prístavoch a na letištiach" (slová, *resp. komplex budov* a *staniciach kurzívou* — M. G.).

Ako vidíme, nádražie je postavené na stanici, teda nemôže byť totožné so stanicou. Čo je teda železničná stanica? V 15. zväzku Veľkej sovietskej encyklopédie na str. 619 je takáto jej definícia.

„*Železničná stanica* — osobitné miesto na železničnej trati, s dopravným rozvojom, umožňujúcim križovanie a predbiehanie vlakov, prijímanie a vydávanie nákladov, nasadanie a vysadanie cestujúcich, a pri väčších dopravných zariadeniach — formovanie a rozpájanie vlakov... Na železničných staniciach sa sústreďujú najdôležitejšie zariadenia železničného hospodárstva: nádražné budovy, nástupištia, služobné miestnosti, miestnosti pre úschovu, vykladanie a nakladanie nákladov, výhrevne, výpravné zariadenia, zariadenia pre zásobovanie vodou, spoje, signalizáciu, osvetlenie, požiarnu bezpečnosť, staničné stanovištia (t. j. strážne búdky—*pozn. M. G.),* výhybkárske búdky atď."

Vidíme teda, že *nádražie* je časťou *stanice,* no nie je totožné so staničnou budovou (aspoň nemusí byť totožné so staničnou budovou). Najmä vo väčších staniciach nemusí byť nádražná budova jedinou staničnou budovou, ako to vyplýva aj z uvedenej definície železničnej stanice. Ba dokonca niektoré obzvlášť veľké železničné stanice môžu mať niekoľko nádraží. Tak napríklad železničná stanica na Vrútkach má *osobné nádražie* a *nákladné nádražie.*

Preto nie z nejakej neúcty k slovenčine alebo z neznalosti slovenčiny, ale proste z najvlastnejšej potreby presného označovania je na hlavnej železničnej budove v Bratislave na námestí Georgi Dimitrova nápis *Bratislava hl. n.* (t. j. Bratislava-hlavné nádražie), a nie *hlavná stanica,* ako to nepresne uvádzajú smerové tabuľky na električkách č. 1, 2 a 3, ako aj na trolejbusoch č. 11 a 15. O Martinčanoch je všeobecne známe, že sú citlivejší na hriechy proti jazykovej správnosti, no predsa mestská doprava v Martine má na autobusoch, ktoré dochádzajú na Vrútky, tabuľky s označením *Vrútky-osobné nádražie* a *Vrútky-nákladné nádražie.* Takéto presné označovanie nádraží máme aj vo všetkých susedných jazykoch. V Prahe najlepšie poznáme *hlavní nádraží* (nie „hlavní stanice"), najznámejšie dve nádražia v Budapešti sú *keleti pályaudvar* a *nyugati pályaudvar* (nie „keleti állomás" alebo „nyugati állomás"), v Berlíne poznáme *Ostbahnhof* (nie

„Oststation"), v Drážďanoch a Lipsku *Hauptbahnhof* (nie „Hauptstation"), v Moskve je známy napríklad *Beloruskij vokzal,* a nie *Belorusskaja stancija.*

Samozrejme, že v bežnej reči aj Rusi, Nemci a Maďari, pokiaľ sa nepotrebujú presne vyjadrovať, používajú termín *stanica (stancija, Station, állomás)* aj vtedy, keď ide o *nádražie,* no ani jednému z tamojších filológov nepríde na um vyvodzovať z toho záver, že nádražie *(vokzal, Bahnhof, pályaudvar)* do ich spisovného jazyka nepatrí.

Separatistickí puristi môžu namietnuť, že termín *nádražie* je českého pôvodu (od slova *dráha,* za ktoré sa v hovorovej slovenčine častejšie používa slovo *železnica* alebo *trať*), že „slovenskejšie" by bolo — povedzme — „nátratie". Každý rozumný človek však musí uznať, že „nátratie" by bolo také umelé, že by sa vonkoncom nevžilo. A treba už raz urobiť koniec umelému násilnému zavádzaniu vymyslených termínov vtedy, keď už existuje zaužívaný a dobrý termín, aj keď je prevzatý z iného slovanského jazyka. Veď máme množstvo iných príkladov o preberaní rozličných termínov z iných slovanských jazykov, najmä z češtiny. Tak napríklad termíny *umenie, potrubie* a pod., ako na to správne upozornil v Slovenskej reči (roč. XVIII, 359) Ľubomír Ďurovič, pochádzajú z českých slov *uměti, trouba* a pod., no nikto ich nepovažuje za neslovenské. A určite je *dráha* iba českého pôvodu? Nemáme aj v slovenčine *životnú dráhu, mliečnu dráhu* a pod.? Či nie je slovenčina slovanským jazykom práve tak ako čeština?

Z uvedeného vyplýva, že *nádražie* má v slovenčine také oprávnenie a najmä potrebujeme ho tak isto, ako aj iné termíny, utvorené podobným spôsobom, napríklad *námestie, nádvorie, návršie, nárožie* atď. Ten, kto by ho chcel vyhodiť zo slovenského slovníka, by nielen ochudobňoval slovenský jazyk, ale zavádzal aj zmätok do odbornej (v tomto prípade železničiarskej) terminológie.

ZPRÁVY A POSUDKY

FRANTIŠEK DANEŠ, INTONACE A VĚTA VE SPISOVNÉ ČEŠTINĚ. Studie a práce linguistické II. Praha 1957, 159 strán.

Zvuková stránka vety každého jazyka je veľmi zložitá a pestrá, čo je stálym úskalím pre fonetický výskum. Naproti tomu je nepochybné, že intonačné javy v každom jazyku tvoria uzavretý systém, ako to ukazuje napr. už aj tá skutočnosť, že tento systém ovláda každý príslušník daného jazyka takmer od detstva. Zvukový systém vety dá sa najľahšie zachytiť v rámci intelektuálneho štýlu jazyka; preto sa aj Daneš, a to celkom správne, obmedzuje na výskum zvukovej štruktúry spisovných prejavov zamierených na prosté neosobné (t. j. neexpresívne) komunikovanie vecného obsahu. Iba miestami poukazuje aj na intonačné javy expresívnych prejavov. Výskum tejto oblasti ostáva otvorenou otázkou aj v češtine, hoci doteraz sa výskumu intonácie venovalo v Čechách oveľa viac pozornosti ako u nás. Súvisí to s existenciou fonetického pracoviska v Prahe už vyše pol storočia.

Danešova štúdia sa zaoberá intonáciou českej vety z hľadiska vyjadrovaného obsahu čiže z fonologického (funkčného) hľadiska. Pravda, opiera sa pritom o fonetický opis zvukovej stránky českej vety, ale takýto opis nie je pre neho cieľom (ako to bolo doteraz vo všetkých prácach českých fonetikov, napr. Frintu, Chlumského, Petříka, Hálu a vo veľkej miere ešte aj Romportla), lež iba východiskom pre funkčný rozbor. To je základná jazykovedná hodnota Danešovej práce, z nej potom vyplývajú jednotlivé čiastkové výsledky konkrétnej analýzy. Týmto pokračuje náš autor v priekopníckom úsilí českého jazykovedca V. Mathesiusa, ktorý už dávnejšie formuloval základné poznatky o funkčnej platnosti zvukovej stránky vety.

Daneš si rozdelil svoju štúdiu na tri časti. V prvej rozoberá základné pojmy z náuky o zvukovej stránke vety, a to najmä pojmy prehovorový úsek (kólon), pauza, prízvuk a melódia.

Súvislý jazykový prejav je plynulý zvukový prúd, ktorý sa skladá z taktov. Takt je úsek reči medzi dvoma rytmickými vrcholmi. Od týchto čisto zvukových jednotiek (taktov) Daneš presne rozlišuje úseky, ktoré sa zakladajú na viacmenej pravidelnom opakovaní intonačného centra (vrcholu). Tieto jednotky nie sú iba zvukovými jednotkami ako takty, ale predovšetkým jednotkami významovými a gramatickými. Toto rozlíšenie v členení súvislých rečových prejavov je nevyhnutným predpokladom pre zistenie systémovosti zvukovej stránky vety.

O pauze Daneš tvrdí v rozpore s niektorými inými bádateľmi, že sama osebe nie je fonologickým prostriedkom na vyjadrenie členitosti vety na úseky, hoci sa pauza spolu s prízvukom a melódiou aktívne zúčastňuje na oddeľovaní úsekov. Toto stanovisko je zásadne správne, ale predsa len ťažko možno uprieť platnosť pauzy napr. v dvojčlenných menných vetách bez spony, teda vo vetách typu *Mladosť — radosť*. Tu má pauza funkčnú platnosť.

Je správne, že Daneš vo výklade o prízvuku ako prostriedku členenia reči na úseky rozlišuje slovný prízvuk, taktový prízvuk a vetný prízvuk, hoci s vetným

prízvukom si vlastne nevie poradiť. Nakoniec odporúča vôbec nepoužívať pojem a termín vetný prízvuk. Pre cieľ, ktorý si Daneš vytýčil, stačí jeho záver, že v každom vetnom úseku je jedno slovo, ktorého prízvučná slabika je zvukovým centrom celého úseku (27). Poloha tohto centra je automatizovaná — je na poslednom slove, pokiaľ nie je z osobitných príčin presunutá na iné miesto — a tým sa dostáva členenie vety na úseky do spojenia so slovosledom a s významovou výstavbou vety.

Melódia sa v našej knihe chápe ako súhrn zmien vo výške hlasového tónu v priebehu hovorenej reči (30). V češtine (a tak je to aj v slovenčine) ide len o využitie melódie vo vete, pretože nemožno melódiou rozlíšiť slová alebo ich tvary. Melódia je vo vete veľmi dôležitým činiteľom, pretože má schopnosť zmeniť každé slovo (alebo spojenie slov) na vetu. Z toho vychodí, že melódia je konštitutívnym prvkom každej výpovede (a tým aj vety).

Treba osobitne poznamenať, že Daneš dobre rozlišuje intonáciu a melódiu. Podľa neho intonácia je pojem oveľa širší než melódia, pretože pod termín intonácia zahrnuje nielen melódiu, ale aj prízvuk. Takto chápané termíny sú vhodné pre výskum vety, ale nemožno ich dosť dobre použiť pri rozbore prozodických vlastnosti slova, lebo tu sa používa termín intonácia práve na vyjadrenie zmien vo výške hlasového tónu v rámci slova alebo aj v rámci slabiky. Iste je nevýhodné pre výskum zvukovej stránky jazyka, že to isté slovo sa zaužívava v dvoch rozličných terminologických významoch. Na to mal myslieť aj autor našej práce.

Melódia má v každej výpovedi rozhodujúce postavenie, pretože môže modifikovať alebo aj rušiť významovú i gramatickú stavbu výpovede. Z toho však vychodí, že melódia (a podobne aj celá intonácia) je okrajovým syntaktickým prvkom vzhľadom na významovú a gramatickú stavbu vety, pretože významová a gramatická stavba vety môže byť modifikovaná melódiou, ale melódia významovou alebo gramatickou stavbou modifikovaná byť nemôže. Ukazuje sa tu funkčný rozdiel medzi intonáciou a gramatickou stavbou vety, na ktorý sa niekedy ľahko zabúda.

Melódia sa v nocionálnych vetách uplatňuje ako pohyb rozložený po slabikách (výnimočne aj v rámci jednej slabiky). Takto vznikajú melodické schémy — kadencie — naznačené intervalmi medzi jednotlivými bodmi v tomto pohybe. Tieto intervaly možno zachytiť aj graficky (rozličným spôsobom) aj pomocou čísel, a to tak, že najvyššia slabika má číslo 1 a najnižšia číslo 4, pričom stredné majú číslo 3 a vysoké číslo 2. Tak potom máme schémy napr. 2—4, 4—1, 3—1—2... Tieto intervaly však nie sú pevné ani presné; to však nezaváži, pretože kadencia má platnosť v reči len ako celok (útvar).

V druhej časti knihy sa hovorí o fonologickom systéme intonačných kadencií. Najprv sa podrobne vykladá o tom, ako si autor získal fonetický materiál. Je veľmi zaujímavé a podľa našej mienky správne, keď autor píše, že aj najdokonalejší, inštrumentálne získaný záznam stane sa užitočným pre jazykovedu iba vtedy, keď ho rozoberáme a hodnotíme z hľadiska funkcie a významu jednotlivých zložiek pre jazykový systém. To však možno dosiahnuť iba zmyslovým rozborom hovorenej reči (najmä sluchom). Preto zmyslová metóda je z hľadiska jazykovedy základná, nevyhnutná a inštrumentálna metóda je iba pomocná. Zmyslová metóda však musí byť zacielená experimentálne, tak ako je to zvykom pri inštrumentálnej metóde (v inštrumentálnej fonetike).

Melodické schémy majúce istú funkciu Daneš nazýva kadenciami (ako sme to

videli vyššie) a rozčleňuje ich na konkluzívnu kadenciu, antikadenciu a polokadenciu.

Systém kadencií sa v spisovnej češtine (v neexpresívnych prejavoch) zakladá na týchto (relevantných) vlastnostiach: 1. konkluzívna kadencia sa odlišuje od antikadencie prítomnosťou konkluzívneho klesania hlasu a prízvuku; 2. konkluzívna kadencia sa odlišuje od polokadencie prítomnosťou konkluzívneho hlasu po prízvuku, ale bez klesnutia hlasu na slabike pred intonačným centrom; 3. polokadencia sa odlišuje od antikadencie klesnutím hlasu na slabike pred intonačným centrom. — Zistenie uvedených fonologicky relevantných vlastností je veľkou zásluhou Danešovej štúdie.

Všetky kadencie majú niekoľko fonologicky relevantných modifikácií. Tieto by bolo užitočné porovnať so slovenským materiálom, čo si však vyžaduje podrobný fonetický výskum. Bola by to užitočná práca nielen pre sám výskum zvukovej stránky spisovnej slovenčiny, ale aj pre porovnávacie štúdium slovanských jazykov. Predbežne možno povedať iba toľko, že sa v tejto oblasti nájde medzi slovenčinou a češtinou oveľa viac spoločného než rozdielneho; veď je známe, že niektoré intonačné útvary sú rovnaké aj v nepríbuzných jazykoch alebo v jazykoch od seba vzdialenejších než slovenčina a čeština.

Tretia časť knihy obsahuje podrobné výklady o využívaní intonácie v konkrétnych prípadoch a o členení prehovoru v spisovnej češtine. Táto časť knihy je najrozsiahlejšia a je jej materiálovým jadrom. Nájde sa tu veľa zaujímavého pre porovnanie slovenčiny s češtinou. V krátkej recenzii nemožno sa venovať jednotlivostiam, hoci sú podané jednoznačne a objavne.

Celková hodnota Danešovej knihy je vlastne v prvých dvoch častiach. Tu sa teoretické otázky preberajú na úrovni svetovej odbornej literatúry. Preto Danešova kniha o intonácii bude užitočným východiskom pre každú ďalšiu prácu o intonácii vety v každom slovanskom jazyku. V rámci výskumu zvukovej stránky českej vety Danešova kniha je doteraz nesporne najlepšia. Aj z hľadiska fonetického, pravda, zacieleného jazykovedne, ďaleko prevyšuje niektoré málo podarené české práce fonetické z ostatných rokov.

J. Ružička

ĽUBOMÍR ĎUROVIČ, MODÁLNOSŤ. Lexikálno-syntaktické vyjadrovanie modálnych a hodnotiacich vzťahov v slovenčine a ruštine. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1956. Strán 218, cena brož. Kčs 20,—.

Slovenská jazykovedná literatúra sa v poslednom čase obohatila o niekoľko pozoruhodných diel. Jedným z nich je aj kandidátska dizertácia docenta dr. Ľ. Ďuroviča Modálnosť. Autor si tu postavil za úlohu, ako sám hovorí, „preskúmať spôsoby lexikálno-syntaktického vyjadrovania modálnosti, t. j. vyjadrovania modálnosti spojením výrazov, vo svojom lexikálnom význame obsahujúcich význam modálny, s vyjadrením samého deja, o spôsob platnosti ktorého vlastne ide" (185). Takto vytýčenému cieľu práca skutočne zodpovedá (iba jej názov, ako už na to iní upozornili, je výstižnejší v podtitule než v titule). Autor sa zaoberá otázkou modality najprv všeobecne, pričom podáva rozbor príslušnej literatúry od domácich i cudzích autorov, a potom vo väčšej časti knihy pristupuje k rozboru konkrétneho materiálu slovenského v porovnaní s ruským.

Už z prístupu k literatúre, ku ktorej sa stavia hodne kriticky, vidieť, že máme pred sebou autora, dobre oboznámeného so svojím predmetom. V prvej kapitole sa snaží vyložiť podstatu modálnosti. Hneď na začiatku prináša jej definíciu a len potom sa usiluje dokázať nosnosť tejto definície. Je to postup trošku nezvyklý, ale mohol by celkom vyhovovať, keby autor bol viac dbal na prehľadnosť, najmä v prvej kapitole. Čitateľ musí vynaložiť veľké úsilie, aby postihol, z čoho Ďurovič vychádza, čo preberá úplne, čo čiastočne od iných autorov a čo sám pridáva; k tomu prispieva ešte aj komplikovaný Ďurovičov štýl. Čo sa samej definície modality týka, autorovi sa právom vyčíta, že prostriedky na vyjadrenie modality vôbec kvalifikuje ako prostriedky gramatické. Prikláňame sa k názoru M. Marsinovej (Naša veda IV, 4, str. 183), že by bolo lepšie definovať modalitu ako „jazykovými (miesto gramatickými) prostriedkami vyjadrený postoj hovoriaceho k reálnosti výpovede". Tam by potom skutočne bolo možné zaradiť všetky prostriedky: gramatické, lexikálne, intonačné a ich rôzne kombinácie.

Hneď na začiatku uvádza autor závažnú tézu, týkajúcu sa funkčnosti modality. Hovorí totiž, v zhode s Vinogradovom, že „modálnosť je hlavný konštituujúci činiteľ každej vety" (9). A keďže za hlavný spôsob vyjadrovania modálnych vzťahov pokladá intonáciu, kvalifikuje ju tým za hlavný (niekedy jediný) konštituujúci prostriedok vety (31). Zdá sa to správne, len neviem prečo hovorí autor raz o „konštituujúcom spôsobe vety" a inokedy zasa „o konštituujúcom spôsobe predikácie". Tu by nezaškodilo viac dôslednosti.

Pre splnenie autorom vytýčeného cieľa je najdôležitejšia druhá kapitola, v ktorej hovorí o spôsoboch vyjadrovania modálnych vzťahov. Ťažiskom kapitoly je rozbor lexikálno-syntaktických spôsobov vyjadrovania modálnosti. Stavia sa tu proti tradičnému postupu pri určovaní vetných členov „podľa školských otázok" a ako spoľahlivejšie uvádza určovanie podľa lexikálneho významu slov a podľa syntagmatických vzťahov, do ktorých skúmané slová vstupujú. Tak napríklad uvádza, že vo vete *Orať je ťažké* nevidí jej podmet v infinitíve *orať,* lebo výrazy typu *je ťažké* nepokladá za hodnotiace. Nezdá sa to celkom správne, resp. aspoň takýto postup nie je dostatočne presvedčivý.

Oveľa zložitejšou je v tejto súvislosti otázka objektného ponímania infinitívu po modálnych slovesách. Ďurovič tu uvádza Kopečného názor, ale nie celkom s ním súhlasí. Za zreteľne objektné pokladá iba spojenie *dal mu jesť,* a to „vďaka infinitívu *jesť,* ktorý tak isto ako *piť* v slovenčine i v češtine môže mať menný a nie slovesný charakter: pri *pýtal si jesť, piť* nie je možné pýtal si robiť, obliecť" (54). To je čiastočne pravda, lebo naozaj nemožno povedať „pýtal si robiť, obliecť", ale nutne by bolo potrebné rozšíriť inventár tejto konštrukcie o spojenia *pýtal si zahrať, zatrúbiť, streliť* a pod. Ďalej hovorí, že slovesá, od ktorých závisia infinitívy *jesť* alebo *piť,* môžu byť rovnako modálne ako nemodálne. Ako prípad s modálnym uvádza vetu *Otec dovolil chlapcovi jesť* a ako príklad nemodálny vetu *Otec dal chlapcovi jesť (jesť = jedlo).* Myslím, že aj tu by bolo možné uviesť doklady s uvedenými slovesami *streliť, zahrať, zatrúbiť* a pod.: *Otec dal chlapcovi streliť* (hoci *streliť ≠ streľba, strelenie).*

V tretej kapitole autor prináša jedno z najzávažnejších zistení, totiž že základné modálne slovesá neexistujú vo vidových pároch, netvorí sa od nich imperatív a slovesné podstatné meno. Poukazuje na ich mnohovýznamovosť a podáva i rozbor niektorých z nich. Najlepšie a najpodrobnejšie je spracované sloveso *dať.* Bolo by bývalo veľmi vítané, keby autor bol takto spracoval aj

iné nie menej dôležité a komplikované slovesá. Ináč v tretej kapitole autor podáva prehľad častí reči, ktoré môžu vyjadrovať modálne vzťahy.

Počínajúc štvrtou kapitolou pristupuje autor ku konkrétnemu materiálu, ktorým vhodne poukazuje na svojráznosť rozličných typov modálnych vzťahov v slovenčine i ruštine. Vo štvrtej kapitole hovorí o výrazoch vyjadrujúcich uplatnenie vôle. Rozdelil ich do troch hlavných typov: 1. Výrazy vyjadrujúce uplatnenie vôle modálneho subjektu na objekt s tým, aby objekt uskutočnil dej diktálneho slovesa. Pre tento typ je charakteristické, že diktum (vecná časť výpovede) sa vyjadruje vedľajšou vetou, uvedenou spojkou *aby*, zameniteľnou však vedľajšou vetou, uvedenou spojkou *že* alebo infinitívnou väzbou. Proti tomuto stavia 2. typ, výrazy nutnostné, v ktorom sa nedá nahradiť spojková väzba s *aby* väzbou s *že* a vo väčšine prípadov ani väzbou infinitívnou. Oproti týmto dvom typom stojí 3. typ (výrazy vyjadrujúce uplatnenie vôle modálneho subjektu na seba samého), pre ktorý je charakteristická väzba s infinitívom, zameniteľná vždy vedľajšou vetou so spojkou *že*, pričom sloveso vedľajšej vety nadobudne tvar budúceho času: *Rozhodol som sa pokračovať v práci (Rozhodol som sa, že budem pokračovať v práci).*

V piatej kapitole preberá autor modálne vzťahy možnostné a intenčné. Tu uvádza dve veľké skupiny: 1. vyjadruje aktívny vzťah subjektu k uskutočneniu deja, napr.: *Snažím sa preplávať rieku;* 2. s rovnakou väzbou a takisto s kladnou podobou slovies (predikatívov, adjektív, substantív), vyjadruje aktívny postoj k neuskutočneniu deja, napr.: *Vystríham sa preplávať rieku.*

Šiesta kapitola hovorí o menších skupinách, v ktorých podľa autora „modálny charakter nie je vždy jasný". Podáva ich ako dve významove protiľahlé skupiny: 1. niekoľko neosobných slovies tu má funkciu vyjadrovať, že dej sa uskutočňuje bez aktivity jeho podmetu, alebo s minimálnou aktivitou (napríklad *chce sa mi, podarilo sa mi);* 2. skupina slovies tu má za úlohu zdôrazniť aktivitu podmetu pri realizovaní dikta. Patria sem slovesá: *chlapiť sa, odvážiť sa, dať si prácu* ap.

Siedma kapitola už nepatrí organicky ku kapitolám, v ktorých sa preberá vyjadrovanie modálnych vzťahov. Autor sem zaradil niektoré nemodálne spojenia, ako zdvorilostné opisy deja, fázové slovesá, slovesá pohybu, obsahové vety pri slovesách percipiendi, dicendi, sentiendi. Bolo ich však potrebné tu prebrať, lebo majú k modálnym výrazom blízko, najmä prvá skupina: zdvorilostné opisy deja (napr. sloveso *ráčiť* sa zaraďovalo medzi modálne slovesá). Najmä preto je potrebné preberať ich spolu s modálnymi výrazmi, že majú spoločný formálny znak: používa sa po nich infinitív. A na základe tohto vlastne zaradil autor do svojej práce aj nasledujúcu kapitolu s výrazmi hodnotiacimi. Tieto výrazy nepokladá Ďurovič za modálne, lebo „sa nepodieľajú na vytváraní modálnosti predikačného jadra, ale vzťahujú sa vždy až na modálne už charakterizovanú výpoveď" (152).

V poslednej kapitole autor stručne podáva výsledky svojho skúmania a niekoľko praktických záverov. Najzávažnejšia je požiadavka uvedenia všetkých druhov rekcie pri slovesách v slovníkoch a nie menej vážna je požiadavka revízie písania čiarky pred podraďovacími spojkami *(že, aby ap.)* v jednoduchej vete.

Ako vidno, autor pracoval vo svojej prvej knižnej publikácii s látkou veľmi náročnou. Možno povedať, že svojou prácou prispel k riešeniu jednej z veľmi vážnych otázok súčasnej jazykovedy. Čo sa metódy práce týka, cenné je najmä jeho porovnávanie pomerov v slovenčine a ruštine. Vyčítať mu tu možno akési rušivé striedanie výkladu, dokladu a citátu, čím sa práca stáva na niektorých miestach neprehľadnou. K ťažkej zrozumiteľnosti prispieva čiastočne aj používanie celého

systému neobvyklých značiek, a ako sme už na inom mieste spomenuli, i príliš nákladný štýl. To sú však nie veci podstatné, i keď ich treba mať na zreteli. Vcelku možno povedať, že Ďurovičova práca je veľkým prínosom v našej jazykovede, hoci je nesporné, že o jednotlivostiach možno diskutovať. Zaiste aj v tom bude jej prínos, že podnieti ďalší výskum. A ďalšie práce tohto druhu u nás by boli len vítané.

A. Bujalka

VÝZNAMNÁ REEDÍCIA

Pre štúdium spisovného jazyka, jeho začiatkov i ďalšieho vývinu v každom období jeho dejín, je nevyhnutne potrebné mať poruke najdôležitejšie tlačené texty umeleckých, odborných, publicistických a iných diel. Tieto texty majú význam i pre históriu, literárnu vedu a pre iné vedné odbory podľa svojho obsahu, ale pre jazykovedu majú osobitnú cenu zo stránky jazykovej, a to hláskoslovnej i pravopisnej, lexikálnej i sémantickej, gramatickej i štylistickej. Tieto texty sú jazykové pamiatky, pramene pre poznanie jazyka príslušného obdobia. Preto je pochopiteľné, že jazykovedci majú mimoriadny záujem, aby sa im tieto pamiatky dostali do rúk v podobe čo najvernejšej. Podľa potreby sa také texty znova vydávajú tlačou v kritických vydaniach, kde sa zachováva ich pôvodná podoba, upravujú sa len v malej miere podľa presne určených zásad. Kritické vydania sa obyčajne doplňajú komentármi so všetkými údajmi potrebnými pre porozumenie textu. Kritických edícií máme u nás doteraz málo, pretože sú nákladné, vyžadujú zdĺhavú drobnú prácu (porov. napr. J. Stanislav, K jazykovednému dielu Antona Bernoláka, Bratislava 1941 a i.). Pri dnešných technických možnostiach polygrafického priemyslu schodnejšia cesta k novým vydaniam je fotograficky verné odtláčanie pôvodných vydaní (fotografické vydanie, faksimile, plochá tlač). Štúdie a poznámky k takýmto vydaniam môžu sa prípadne spracovať aj dodatočne.

Štúrovské výročia 1955—1956 boli vonkajším podnetom pre prípravu dvoch takýchto reedícií: Štúrových Slovenských národných novín s Orlom tatránskym a Hurbanových Slovenských pohľadov. Okrem nich, pravda, vyšlo v týchto rokoch i prv niekoľko „čitateľských" vydaní (napr. Nitra II. z r. 1844 a i.) pre štúdium spisovného jazyka sotva upotrebiteľných.

Slovenskje národňje novini (1845—48 v troch zväzkoch) a *Orol tatránski* (1845—1848 v jednom zväzku) vyšli v Slovenskom vydavateľstve politickej literatúry koncom roku 1956 (cena štyroch zväzkov v celopl. väzbe Kčs 130.—, v polokož. väzbe Kčs 160.—) starostlivosťou Novinárskeho štúdijného ústavu v Bratislave (dr. Vladimír Žabkay a Július Horváth) s úvodnou štúdiou dr. Fraňa Ruttkayho *O Slovenských národných novinách*. Sľubovaný menný a vecný register spolu s inými poznámkami doteraz síce nevyšli, ale i tak je to záslužný čin vydavateľov, ktorí obetavo a usilovne hľadali v rozličných knižniciach roztratené čísla a skompletovali ročníky, ako v uvedených rokoch vyšli. Jazykovedci nájdu v týchto časopisoch teraz už ľahko a pohodlne bohatý materiál na

štúdium, na ktorom možno sledovať, ako sa utvárala a obmieňala norma spisovnej slovenčiny stredoslovenského typu, i články a úvahy o slovenčine a zprávy o náhľadoch čitateľov novín na nový spisovný jazyk.

Podobný význam pre jazykovedu majú i *Slovenskje pohladi na vedi, umeňja a literaturu* (Redaktor: M. J. Hurban. Skalica. Ďjel I. 1846. Svazok 1, 1—72. 1847. Svazok 2, 3—90. 1851. Svazok 3—5, 91—200. Ďjel II. 1851. Svazok 1—6, 1—220) alebo *Slovenské pohlady na literatúru, umenie a život* (Diel III. 1852, č. 1—26, 1—214. Diel IV. 1852, č. 1—9, 1—68. V Skalici, od č. 14 III. dielu v Trnave — od 7. apríla 1852 do 31. augusta 1852). Všetky štyri diely v jednom mohutnom zväzku vydalo Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry v Bratislave 1957. (Cena viaz. Kčs 106.—) Štúdiu pod názvom *Hurbanove Slovenské pohľady* napísal akademik Andrej Mráz. Naznačil tu len v náčrte niektoré stránky bohatej a podnetnej činnosti Jozefa M. Hurbana i význam Slovenských pohľadov v slovenskom živote rokov 40. a 50. Index mien vypracoval dr. Ondrej Mrlian. Okrem samého jazykového materiálu v príspevkoch popredných spisovateľov tohto obdobia pre štúdium jazyka základný význam majú články Ľ. Štúra (posúdenie Hattalovej latinsky napísanej gramatiky), M. Hattalu (odpoveď na Štúrov posudok), J. Palárika (Paliarika) a i. V nich sa formoval a ustaľoval spisovný jazyk do tejto podoby, ktorú prijali štúrovci a bernolákovci na bratislavskej schôdzke v októbri 1851 a ktorú kodifikoval Martin Hattala v Krátkej mluvnici slovenskej (1852).

Pre jazykovedcov a iste i pre literárnych historikov, historikov, filozofov a i. bude treba vydať takýchto textov ešte viac (Novinársky študijný ústav sľubuje vydať ďalšie unikátne historické dokumenty o našej národnej minulosti, najmä prvé socialistické noviny). Reedície v pôvodnej podobe si zaslúžia staršie almanachy, literárne časopisy i jednotlivé význačnejšie diela krásnej literatúry i diela odborné, najmä jazykovedné (gramatiky, slovníky).

E. Jóna

MALÝ ATLAS SVETA. I. diel — 123 mapových listov, II. diel — 382 str. textu. Správa geodézie a kartografie, Bratislava 1957.

Vydanie prvého slovenského atlasu, i keď je iba prekladom českého Malého atlasu světa, je takou dôležitou udalosťou, že mu treba venovať pozornosť i v Slovenskej reči. Veď je to prvý raz, čo sa oficiálne ustaľujú názvy sídlisk a geografických javov.

Práve preto musíme začať svoje poznámky na okraj tohto atlasu rozborom abecedného zoznamu zemepisných názvov, ktorý v II. diele zaberá str. 267—382.

Veľmi treba privítať prehľadné tabuľky o výslovnosti jednotlivých jazykov. I keď sa v zemepisných názvoch neuvádza pôvodná výslovnosť, ale iba substituovaná — ako sa na str. 268 pripomína — predsa len naučí našich ľudí vyslovovať cudzie zemepisné názvy aspoň približne. Takéto pedagogické ciele má aj uvádzanie výslovnosti pri jednotlivých menách v zozname. Treba však ľutovať, že sa výslovnosť neuvádza všade. Nikto neuhádne, prečo sa napr. pri *Bad Kreuznach* uvádza výslovnosť „bád krojcnach", ale pri *Bad Hofgastein, Bad Ischl, Bad Nauheim, Bad Oldesloh, Bad Schandau* už nie, hoci je napr. známe, že *Bad Gastein* sa nevyslovuje „gaštajn", ale „gastajn". Podobných prípadov by sme mohli

uviesť viac než dosť. Len na tej istej strane (284) chýba výslovnosť pri *Bagnères de Luchon, Bălcești, Baligród.* Nikde sa neuvádza, ako sa vyslovuje pohorie *Alleghany* (azda „eligeny"!). Chybná výslovnosť je napr. pri maďarských názvoch *Felsőgalba, Felsőtárkány, Felsőzsolca* — vo všetkých troch prípadoch sa uvádza výslovnosť „felsö"-namiesto spr. „felső-". Uvádzať všetky takéto prípady a nedôslednosti, pravda, nemá zmyslu. Radšej chceme upozorniť na inú, v podstate správnu zásadu: uvádzať grafickú podobu všetkých názvov jednak v pôvodnom pravopise, jednak v prepise pôvodných názvov. Myslíme tu najmä na názvy indické a čínske *(Dillí, Čchang-ťiang, Pei-ťing),* ktoré sa v takejto správnej podobe postupne začnú zavádzať i do škôl.

Správna je i zásada uvádzať poslovenčenú alebo doteraz používanú podobu v zátvorke ako aj na danom mieste v abecede, pravda, s odkazom na oficiálnu podobu. Ide o také prípady ako *Passau — Pasov, Esztergom — Ostrihom.* Zdá sa nám však, že niekde sa takéto druhotvary uvádzajú aj tam, kde v slovenčine nie sú obvyklé. Málokto u nás vie, že „Soľnohrad" je rakúsky *Salzburg,* „Celovec" rakúsky *Klagenfurt.* Sotva kedy sa v našej literatúre vyskytne podoba „Kamenec" namiesto maď. *Szombathely* a celkom iste by v názve „Mieseň" nikto nepoznal nem. *Meissen.* Ide azda o umelé poslovenčenie českej podoby *Míšeň.*

Malý atlas sveta je atlas nového typu. Nie sú v ňom len mapy, ale aj súvislé výklady o jednotlivých krajinách i o celkovom vývoji sveta. Preto je prirodzené, že sa v ňom vyskytuje mnoho odborných termínov. Vcelku sú tu termíny správne ale predsa treba upozorniť na niektoré nezhody medzi atlasom a termínmi, ktoré sa v daných odboroch dnes používajú (resp. ako schválené termíny majú používať).

V diele sa napr. používa termín „priesečík" (1) namiesto spr. *priesečník* (v Pravidlách je *priesečník*), „časové merítko" (3) m. *časová mierka,* „čiernozem" (25 a inde) m. *černozem* (je to zrejme rusizmus, lebo u nás hovoríme o pôdach). Na str. 72 v II. diele sa azda nedopatrením uvádza aj názov pôdy „slinivka" — ide podľa všetkého o *slieňovatky.* Na str. 78 v I. diele sa zase uvádza podoba „vresovište a ladá", hoci zrejme ide o množné číslo: malo tu teda byť *vresoviská.* Názov „lado" nie je v dnešnej poľnohospodárskej terminológii bežný. Nesprávnym prekladom českého textu vznikli pravdepodobne aj názvy „pelech vtáctva" (29) m. *hniezdište,* „úmrtnosť kojencov" (67) m. *dojčiat* a „luskoviny" (70) m. *strukoviny.*

V II. diele je terminologických nepresností pochopiteľne viac. Neobvyklé je napr. spojenie „slnečné zatmenie" (7) m. *zatmenie slnka,* „oboplul Afriku" (15) m. *oboplával Afriku,* „výpustné opatrenia" (56) m. *výpustné zariadenia,* „mäsný kombinát" (86) m. *mäsový kombinát.* Ďalej treba upozorniť na niektoré nesprávne biologické názvy. Na str. 9 v II. diele sa napr. uvádzajú podoby „jednobunečné formy", „v predbunečnom období", hoci na iných miestach sú správne a živé podoby s *-bunkový.* Na tej istej strane je i nespr. názov „kapradiny" m. *papradiny.* Niekoľkokrát sa opakuje geologický termín „materná hornina" (50, 52) miesto obvyklej podoby *materská hornina.* Nespr. je aj názov „rozpustidlo" (50) m. *rozpúšťadlo,* „pevná fáza" (51) m. *tuhá fáza,* „stanovisko pre rastliny" (51) m. *stanovište,* „bezobratľové živočíchy" (61) m. *bezstavcové živočíchy.* Neznámy je názov „slonie rypúše" (61), „podkovár" (61). Vôbec sa nepoužíva názov „vodan" (50 — v spojení *hydráty* čiže „vodany").

Týchto niekoľko príkladov ukazuje, že súčasnej terminológii by bolo treba venovať väčšiu pozornosť aj v zemepisnom atlase.

Najmä v II. diele je pomerne dosť aj gramatických a frazeologických chýb. Zásadne sa tu napr. používa sloveso *učiniť* (v spojení *učiniť šťastným* 5, *učiniť objav* 8), časté je spojenie s predložkou behom: *behom dlhej doby* (9), *behom 17. storočia* (17), väzba *závisieť na niečom* (5, 20, 53). Z ostatných možno iba náhodne, nesystematicky upozorniť napr. na nespr. tvary „Struveovo meranie" (11), „Enckeova kométa" (2 v I. diele) m. *Struveho, Enckeho*, „šnôrka" (9) m. *šnúrka*, „Eratosthénes, Krátes" (11) m. *Eratosthenes, Krates*, „kryhy môžu chybovať" (44, 46) m. *chýbať*, „odchýlny" (48) m. *odchylný*, „tróposféra" (53) m. *troposféra*, „pri Pôtori" (84, 90) m. *pri Pôtri*, „usnadňuje" (87) m. *uľahčuje*, „výroba papieru" (89) m. *papiera* a pod.

K vlastnej podobe textu ťažko niečo povedať, lebo ide o prevod z češtiny. Upozorniť chceme iba na nepochopenie tesného prívlastku v takých prípadoch ako *územie štátov, zúčastnených na vojne* (1, 13); *hranice talianskych republík, vzniklých* (!) *v revolúcii r. 1848* (1, 9); *významným činiteľom, podmieňujúcim vek pôdy (,) je tiež čas* (11, 51).

Napokon treba spomenúť celkom nejazykovú zaujímavosť. Pri porovnávaní údajov o ploche a počte obyvateľstva v jednotlivých štátoch s údajmi v malom nemeckom atlase (Kleiner Weltatlas, Gotha 1955) sme zistili značné nezhody. Napr. Čína podľa nášho atlasu má 9 597 000 km² a 601 912 371 obyvateľov (30. 6. 1953), kým podľa nemeckého 9 736 288 km² a 601 938 035 (tiež k 30. 6. 1953); Švédsko má podľa nášho atlasu 449 205 km² a 7 260 000 obyvateľov, podľa nemeckého 449 531 km² a 7 230 000 obyvateľov (v oboch prípadoch z r. 1955!). Údaje o počte obyvateľstva kolíšu podľa toho, ktoré sčítanie sa vzalo za základ, ale kolísanie v rozlohe je už menej pochopiteľné.

I pri nepresnostiach a nedôslednostiach, ktorých časť sme tu uviedli, zaslúži si Malý atlas sveta pozornosť slovenskej verejnosti. Želáme si, aby sa pri druhom vydaní i tieto malé nedostatky odstránili.

J. Horecký

E. SARIČEVA, SCENIČESKAJA REČ. Gosudarstvennoje izdateľstvo „Iskusstvo", Moskva 1955. Strán 246. Viaz. Kčs 6,10.

Javisková reč E. Saričevovej vyšla ako učebnica pre poslucháčov divadelných škôl v Sovietskom sväze. Všímame si ju preto, lebo poznajúc naše nedostatky v tejto vednej oblasti, predpokladáme, že recenzovaná kniha by mohla byť dobrou pomôckou všetkým tým, ktorí sa zaoberajú javiskovou rečou alebo prednesom vôbec.

Kniha sa delí na tri časti: Práca s textom, Ortoépia, Technika javiskovej reči.

Najobsiahlejšia je časť o práci s textom. Autorka ju rozdelila do pätnástich kapitol. Každá z nich dáva učiteľovi javiskovej reči presné inštrukcie o tom, čo má preberať so svojimi žiakmi v jednotlivých ročníkoch ich štúdia.

Je úlohou učiteľa, aby žiakov naučil chápať význam a zmysel čítaného alebo naspamäť študovaného textu, lebo študent môže prednášaný text len vtedy presvedčivo predniesť, ak ho prežil, ak vnikol do jeho zmyslu. Až potom sa text ľahšie naučí naspamäť. Autorka priam odporúča, aby si študent najprv svojím vnútorným zrakom predstavil to, o čom má hovoriť, a potom, keď začne hovoriť, už vlastne rozpráva o videnom. Tak je to s podávateľom myšlienky. Ako proti-

klad podávateľa stojí na druhej strane — v hľadisku — prijímateľ, počúvajúci, ktorý najprv sluchom počúva, vníma a len potom si počuté vo svojom vnútri predstavuje. Pri prednese textu treba dbať i na také dôležité činitele, ako sú vedomosti z poetiky, poznanie životopisu autora, ktorého dielo sa študuje, a poznanie doby, v ktorej autor žil. Učiaci sa musí tiež oboznámiť so zákonmi správnej výslovnosti, musí vedieť, čo sú to rečové takty, prízvuk, vetný dôraz a výdychová prestávka.

Autorka každú z kapitol dopĺňa zoznamom básnikov a prozaikov, ktorých diela odporúča ako vhodný študijný materiál pri práci s textom.

Druhú časť svojej knihy nazvanú Ortoépia začína Saričevová stručným historickým prehľadom tejto jazykovednej oblasti. Hovorí, že sa výslovnosť spisovnej ruštiny ustálila v polovici XIX. storočia podľa moskovského nárečia. (Významnú úlohu pri tejto udalosti zohralo i ruské divadlo, najmä Malé divadlo s drámami A. N. Ostrovského.)

V jednotlivých kapitolách tejto časti hovorí autorka o normách správnej výslovnosti, o výslovnosti samohlások a spoluhlások. No dobrý herec a režisér nemá sa podľa autorky uspokojiť len so znalosťou spisovnej výslovnosti, ale musí byť oboznámený i s nárečiami, pretože sa stáva, že na scéne musí zahrať postavu, ktorá je charakterizovaná nárečím. Nárečia sa však nesmú používať namiesto spisovnej reči, a naopak, ak si to úloha vyžaduje, treba nárečie použiť. Je povinnosťou učiteľa javiskovej reči, aby vybral svojim poslucháčom také študijné texty, v ktorých by sa učili správnu spisovnú výslovnosť i výslovnosť nárečí a žargónov.

V tretej časti knihy oboznamuje autorka čitateľa s rečovými orgánmi človeka a s ich funkciou. Pre nácvik správnej výslovnosti sa odporúča tzv. artikulačná gymnastika a hovorí sa o tom, ako ktorý rečový orgán treba cvičiť pri artikulačnej gymnastike. Celú jednu kapitolu tejto časti tvoria rozličné spojenia a skupiny samohlások a spoluhlások, ktoré majú slúžiť ako učebný a cvičebný materiál. Saričevová hovorí i o veľkej dôležitosti hlasu pri umeleckom prednese, oboznamuje čitateľa s dýchacími orgánmi človeka a s procesom dýchania, lebo človek, ktorý používa hlas ako nástroj pri svojej práci, nemôže dýchať tak, ako to bežne ľudia robia, lež musí pri dýchaní používať i bránicu. A znova sa hovorí o dôležitosti cvičenia hlasu, ktoré sa tu nazýva gymnastikou dýchania. Autorka pripája poučenia i o tom, ako možno usilovným cvičením dosiahnuť krásu hlasu.

Mimoriadna pozornosť sa venuje tempu reči a zafarbeniu hlasu pri tzv. konverzačných hrách.

Ako dodatok sa k štúdii pripája päťdesiat strán textového materiálu pre štúdium ortoépie a dikcie, ktoré zostavil docent katedry javiskovej reči pri GITIS E. I. Leonardi.

Za prednosť knihy E. Saričevovej treba pokladať prehľadnú a jasnú stavbu celej práce, i to, že autorka vedela taký bohatý a rôznorodý materiál presne rozvrhnúť a roztriediť do kapitol podľa študijných ročníkov. Látka knihy je podaná prístupne, takže môže slúžiť každému, kto si chce zdokonaliť svoj hovorený jazykový prejav. Veľmi osožné je i to, že autorka podáva na konci niekoľkých kapitol výber z literatúry, takže študujúci majú v knihe vzor, ako si vybrať študijný materiál.

Prácu celkove možno označiť ako vhodnú príručku pre potreby poslucháčov divadelných učilíšť, ochotníkov a všetkých záujemcov o javiskovú reč.

O. Kajanová

ZDENĚK TYL, BIBLIOGRAFIE ČESKÉ LINGUISTIKY. 1951—1955. JAZYKOVĚDA OBECNÁ, INDOEVROPSKÁ, SLOVANSKÁ A ČESKÁ. Vydalo nakladateľstvo Československej akadémie vied, Praha 1957. Strán 540. Cena viaz. výtlačku Kčs 34,—.

V roku 1955 vyšla Tylova *Bibliografie české linguistiky za léta 1945—1950* (vyd. nakladateľstvo Československej akadémie vied). Autor teraz vydal ďalší materiál za roky 1951—1955. Skutočnosť, že práca, obsahujúca aj materiál za rok 1955, vychádza už koncom decembra 1957, ukazuje nielen na mimoriadnu autorovu pohotovosť, ale svedčí aj o rýchlej — pritom však mimoriadne svedomitej — práci nakladateľstva ČSAV a pracovníkov tlačiarne Práca v Prahe, kde sa táto typograficky veľmi náročná práca vytlačila.

V spôsobe spracovania autor nadväzuje na spomínanú predchádzajúcu bibliografiu. Zväčšil sa však rozsah zachyteného materiálu o tie práce z jazykovedy germánskej, románskej, klasickej, orientálnej a i., ktoré svojimi výsledkami alebo metódou môžu mať význam pre všeobecnú, prípadne porovnávaciu jazykovedu. Aj väčší materiál z češtiny a ruštiny si vynútil podrobnejšie delenie. Autor prísnejšie postupoval pri zaradení prác, ktoré predstavujú materiál pre jazykovedné výskumy. Celý materiál sa triedi systematicky. Pri záznamoch sú informatívne, v niektorých prípadoch aj zhodnocujúce anotácie. Všetky záznamy sú priebežne očíslované, čo umožňuje dobrú orientáciu v príručke.

V rámci prác zo slovanskej jazykovedy sa v osobitnej skupine (F. Jazyk slovenský, str. 204—212) odtláčajú práce o slovenčine, ktoré vyšli v českých zemiach alebo pochádzajú od českých autorov. Je tu 65 záznamov, čo je celkom pekný počet. Materiál je tu ešte podrobnejšie roztriedený do týchto podskupín: Vývoj jazyka slovenského — Nárečia — Gramatická stavba slovenčiny — Spisovná slovenčina a jej norma — Slovenčina v literárnych dielach a prekladoch — Lexikografia, terminológia, onomastika — Materiál pre ľudový jazyk — Rôzne. Okrem toho sa v ostatných skupinách uvádzajú aj iné práce slovenských autorov, ktoré boli odtlačené v českých časopisoch (porov. napr. zázn. čís. 116, 169, 203, 243, 246—247, 253, 255—256, 275, 280, 317, 322, 330, 358, 368, 393, 395, 498, 507—508, 510, 556, 575, 603—606, 607, 686, 696, 699, 701, 710 atď.). Aj tieto práce predstavujú značný počet.

Česká jazykoveda má teda povojnovú produkciu spracovanú úplne. Každý záujemca o potrebnú literatúru sa môže spoľahlivo obrátiť na Tylove práce. Slovenská jazykoveda, ktorá prednedávnom (vydaním práce univ. doc. dr. Vincenta Blanára *Bibliografia jazykovedy na Slovensku v rokoch 1939—1947*, Bratislava 1950) mala v jazykovednej bibliografii „predstih", nateraz je trochu pozadu. Bibliografia slovenskej jazykovedy za roky 1948—1952, pripravená pisateľom týchto riadkov, práve vyšla nákladom Matice slovenskej v Martine; práca nadväzuje na bibliografiu V. Blanára. Ďalšia práca, ktorá zachycuje materiál za roky 1953—1956, bola Matici slovenskej odovzdaná pre tlač začiatkom novembra 1957.

L. Dvonč

Z NÁVŠTEV ZAHRANIČNÝCH JAZYKOVEDCOV V ÚSJ

V dňoch 25. nov.—2. dec. 1957 navštívil na pozvanie ÚSJ SAV popredný poľský jazykovedec akademik Witold Doroszewski, univerzitý profesor z Varšavy. Akad. W. Doroszewski je u nás dobre známy svojimi prácami zo všeobecnej, slovanskej a najmä poľskej jazykovedy. Veľmi poučnou aj pre našu lexikológiu a lexikografiu je jeho práca Z zagadnień leksykografii polskiej (zprávu o nej podáva Ján Horecký v SR XXI, 1956, 378—380). Akad. W. Doroszewski na viacerých besedách informoval našich jazykovedcov a pracovníkov ÚSJ o najnovšom stave poľskej jazykovedy, pričom najviac pozornosti venoval dialektológii a lexikografii, resp. lexikológii.

V oblasti dialektológie akad. Doroszewski hovoril predovšetkým o metodologických otázkach, o metódach spracúvania nárečového materiálu. Zdôraznil aspekty: statický, geografický, historický čiže chronologický. Isté nárečie možno študovať i z generačného hľadiska. Akad. W. Doroszewski zásadne zdôraznil potrebu nárečových monografií. Robiť nárečový atlas bez predchádzajúceho monografického výskumu a spracovania javov bolo by postupom obdobným ako začínať so stavbou domu od komína. Uviedol na informáciu niekoľko vzorných nárečových monografií poľských. Na otázku o pomere historickej metódy a štrukturalistickej metódy pri interpretácii nárečových javov akad. W. Doroszewski odpovedal, že — i podľa skúseností v poľskej jazykovede — treba synteticky uplatniť oba pracovné postupy. Prízvukoval i to, že aj monografické štúdie o jedinom jave alebo slove môžu byť pre dialektológiu veľmi cenné, a uviedol príklady z poľskej literatúry.

Akad. Doroszewski zaujímal sa ďalej o teoretické i praktické otázky v oblasti slovníka. So vzácnym porozumením venoval sa na osobitnej besede pracovníkom slovníkového oddelenia ÚSJ. Jeho teoretická ujasnenosť komplikovanej problematiky a mnohoraká lexikografická prax oprávňovali ho radiť tam, kde naša vedecká lexikografia nemá dlhodobej tradície a kde prácu, ktorú inde robia odborníci s niekoľkoročnými skúsenosťami, robia u nás i začiatočníci. Podnetné sú pre nás jeho praktické skúsenosti, týkajúce sa pracovného postupu na slovníku i všeobecné zásady, ako sú napr. tézy, že každý slovník je produktom svojej doby, že slovník musí mať normatívny charakter a že musí byť relatívne úplný. Pre slovnikársku prax je dôležité stále mať na pamäti, že o kvalite slovníka v rukách používateľa rozhoduje plastickosť a priehľadnosť v spracovaní jednotlivých hesiel. Pravda, ako zdôraznil akad. Doroszewski, heslo nikdy nie je tak absolútne dokonale vypracované, aby sa lepšie spracovať nedalo. Je však rozdiel v podaní jazykového materiálu v slovníku napr. prísne filologickom (kde pri exemplifikácii sa uvádza vždy autor, dielo, strana) a normatívne-populárnom. Jazykové vedomie redaktorov — i podľa akad. W. Doroszewského — je tiež „prameňom" pre slovník. Poučné je pre nás aj upozornenie akad. Doroszewského nerozmnožovať zbytočne v slovníku počet homoným. Pojem frazeológie chápu poľskí lexikografi širšie, než sa chápe u nás, frazeológiou sa tam rozumie akékoľvek typické slovné spojenie. V pripravovanom poľskom slovníku, pretože to bude slovník veľkého rozsahu, sa nehniezduje. V slovníku sa nemajú robiť odkazy, priemerný používateľ slovníka bude rád, keď všetko nájde na „svojom" mieste. Termín vyjdenia, prípadne ukončenia slovníka nemožno vždy správne odhadnúť.

25. nov. v Združení slovenských jazykovedcov predniesol akad. Doroszewski zaujímavú prednášku na tému Základná problematika tvorenia slov. Osnova pred-

nášky: čo je slovo, pojem tvorenia slov, štruktúra slova, vzťah medzi obsahom a rozsahom významu slova; ako prvky jazyka vyjadrujú vzťahy v mimojazykovej skutočnosti; závery.

Akad. Doroszewski so záujmom prezrel si oddelenia ÚSJ a informoval sa o výsledkoch práce v ústave. V závere návštevy tlmočil želanie, aby sa o slovenských jazykovedných publikáciách referovalo aj na stránkach poľských odborných časopisov.

V sprievode dr. A. Habovštiaka oboznámil sa akad. Doroszewski so stavom niektorých slovenských nárečí v teréne (obce Košťany, Klčovany, Smolenice, Rozbehy, Kováloy) a navštívil Maticu slovenskú a Slovenské národné múzeum v Martine.

Návšteva akad. Doroszewského na našom pracovisku splnila svoje poslanie a bola pre našich pracovníkov cenným prínosom.

21. dec. navštívila ÚSJ a oboznámila sa s dialektologickým oddelením poľská dialektologička Barbara Falińska, ktorá pracuje na varšavskej univerzite u akad. W. Doroszewského.

Za svojho pobytu na Slovensku 2. dec. bol hosťom ÚSJ maďarský jazykovedec doc. dr. Sipos István z univerzity v Budapešti. Doc. Sipos pracuje na dialektologickej monografii o slovenských nárečiach v Bukových vrchoch v Maďarsku. Zaujímali ho najnovšie práce zo slovenskej dialektológie, prezrel si dialektologické oddelenie ÚSJ a zúčastnil sa na seminári ústavu.

7. dec. za svojho pobytu v ČSR zastavil sa v ÚSJ mladý rumunský jazykovedný pracovník dr. Emanuel Vasiliu z fonetického a dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu pri Rumunskej akadémii vied v Bukurešti. Dr. E. Vasiliu pracuje v odbore fonológie rumunského jazyka.

V dňoch 14.—16. dec. privítali slovenskí jazykovedci a pracovníci ÚSJ rumunského jazykovedca univ. prof. Borisa Cazaca z univerzity v Bukurešti. Na besede prof. B. Cazacu informoval slovenských jazykovedcov o súčasnom stave a organizácii jazykovednej práce v Rumunsku. Podnetné boli jeho poznámky o pomere spisovného jazyka k nárečiam a o vzniku niektorých mladších národných jazykov. O slovenských dialektologických výskumoch podali zprávy prof. Jozef Štolc a dr. Anton Habovštiak. Časť stredoslovenských nárečí prof. B. Cazacu pozná priamo, lebo v rokoch 1944/1945 ako rumunský vojak zúčastnil sa na frontových operáciách na strednom Slovensku, kde bol i ranený.

Obaja rumunskí hostia prezreli si jednotlivé oddelenia ÚSJ. Navštívili miesta spojené s menom zakladateľa spisovnej slovenčiny Ľudovíta Štúra v Modre a v Bratislave a pobudli v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach.

Aj tieto návštevy zahraničných jazykovedcov pomôžu ďalej prehĺbiť spoluprácu medzi našou a zahraničnou jazykovedou a prispejú k živšej a pravidelnej výmene jazykovedných publikácií, ktorá je taká potrebná pre rozvíjanie vedeckej práce.

A. Keder

ROZLIČNOSTI

Popľuť/popľuvať, popľuje, popľujú. — Najnovšie vydanie Pravidiel z r. 1957 zaznamenáva pri tomto slovese jednak tvary *popľuť, -uje,* jednak tvary *popľuvať, -á.* Iteratívum je *popľúvať, -a.* Vydanie Pravidiel z r. 1953 tvary *popľuvať, -á* nezaznamenáva. Pri odvodeninách s inými predponami zaznamenávajú však obe vydania zhodne tvary *-pľuť/-pľuvať* ako varianty, ktoré majú spoločné prézentné tvary na *-uje, -ujú.* Ide o odvodeniny *napľuť/napľuvať, opľuť/opľuvať, odpľuť (si)/odpľuvať (si), vypľuť/vypľuvať.* Pri všetkých majú prézentné tvary podobu *-pľuje, -pľujú.* Neznáma je podoba „-pľuvá, -pľuvajú". Podobne aj základné sloveso má v infinitíve varianty *pľuť/pľuvať,* ale v prézente len tvary *pľuje, pľujú.*

Od oboch variantov infinitívneho kmeňa tohto slovesa sa tvoria všetky príslušné tvary, t. j. minulý čas, minulé príčastia a slovesné podstatné meno: *pľul/pľuval, opľuvší/opľuvavší, popľutý/popľuvaný, pľutie/pľuvanie* a pod. Prézentné tvary sa však tvoria len podľa vzoru s i a ť — s e j e. Podobný stav je pri slovese *žuť/žuvať.* Tvar „popľuvá" nie je v spisovnej slovenčine živý a dostal sa do posledného vydania Pravidiel nejakým nedopatrením. Správny je len tvar *popľuje.* Pravda, iteratíva *popľúvať, vypľúvať, odpľúvať (si)* sa časujú podľa vzoru v o l a ť — v o l á, pričom sa posledná slabika skracuje podľa rytmického zákona.

Š. Peciar

Kvantita zvieracích privlastňovacích príd. mien vzoru p á v í. — O kvantite zvieracích privlastňovacích príd. mien vzoru p á v í platí poučka, že dlhé koncovky pri tomto vzore sa nikdy neskracujú (§ 113 Pravidiel slovenského pravopisu). Vo väčšine prípadov je kvantita príd. mien tohto typu ustálená a zhoduje sa s uvedenou poučkou. Sú to napr. tieto príd. mená: *býčí, chrobáčí, kamzíčí, kohútí, krokodílí, líščí* (popri *lišací*), *motýlí, netopiérí, páví, pavúčí, stehlíčí, škovránčí, vtáčí.*

V dvoch prípadoch sme však v Pravidlách (a to aj vo vydaní z r. 1953, aj vo vydaní z r. 1957) zistili istú nedôslednosť. Slová *slimačí* a *trpasličí* sú zaznamenané s krátkou samohláskou v predposlednej slabike, hoci sú odvodené od slov *slimák* a *trpaslík,* ktoré majú v poslednej slabike dĺžku. V uvedených príd. menách je koncovka síce dlhá, ale skrátila sa pred ňou stojaca slabika. Nedôslednosť je v tom, že v slovách *chrobáčí, vtáčí, kamzíčí, stehlíčí,* odvodených od *chrobák, vták, kamzík, stehlík,* sú dve dĺžky za sebou, kým v príd. menách *slimačí, trpasličí,* ktoré sú odvodené od slov *slimák* a *trpaslík,* sa prvá etymologická dĺžka skracuje.

Mohlo by sa zdať, že podobná nedôslednosť je aj pri slovách *škovránčí* a *baranči.* Tu je však rozdiel v kvantite odôvodnený pôvodom slov, lebo príd. meno *škovránčí* je odvodené od slova *škovránok,* ale príd. meno *baranči* od slova *baranec,* resp. *baranča,* nie od slova *baránok.* Slovo *baránok* je totiž v slovenčine knižné a používa sa najmä v prenesenom význame.

Dokladový materiál, zozbieraný v kartotéke ÚSJ, ukazuje, že kvantita v slove

slimačí je ustálená. Našli sme 30 dokladov na formu *slimačí* v spojeniach *slimačie tempo, slimačí krok, slimačí postup, slimačie rožky, slimačia ulita* a i. (od Krnu, Lazarovej, Hečku, Severa, Fabryho, Horáka, Jesenského, Jilemnického, Alexyho, Gráfa, Urbana, Kukučína a i. autorov) a ani jeden doklad na formu „slimáčí". Menej pevná je kvantita slova *trpasličí.* V materiáli ÚSJ sme našli 26 dokladov na formu *trpasličí* v spojeniach *trpasličí vzrast, trpasličie telo, trpasličie stromy, trpasličie gazdovstvá (hospodárstva)* a i. (od Figuli, Ondrejova, Štefana, Hviezdoslava a i. autorov) a 3 doklady na formu „trpaslíčí" (Brezina má spojenie *trpaslíčie polia,* ostatné dva doklady sú z novín). Ustáleným úzom je teda plne odôvodnená „výnimka" *slimačí* a do istej miery aj tvar *trpasličí.*

Vzniká však otázka, či tieto dve „výnimky" nebudú mať vplyv na rozkolísavanie normy v otázke kvantity zvieracích príd. mien. Takýto nežiadúci vplyv je možný, a preto by bolo na mieste uvažovať o pripustení foriem *trpaslíčí, slimáčí* popri vžitých formách *trpasličí, slimačí.* Sme presvedčení, že časom aj tu úplne zvíťazia formy s dvoma dĺžkami, ktoré zodpovedajú pravidlu o kvantite zvieracích príd. mien. Pri ďalšej normotvornej práci bude treba dbať najmä na to, aby sa počet podobných výnimiek nerozmnožoval. V prípadoch kolísania pri tomto type adjektív treba dávať prednosť pravidelným formám s dvoma dĺžkami. Tak v chystanom normatívnom slovníku budú okrem príd. mien uvedených v Pravidlách zaznamenané napr. príd. mená *diviačí, mäkkýší, muflóní* a i.

Isté kolísanie možno zistiť z excerpčného materiálu najmä pri príd. menách zakončených na *-áčí* a *-íčí,* a to aj v takých slovách, ktorých kvantita je už dlho normovaná Pravidlami. Tak v našom materiáli popri množstve dokladov na formu *vtáčí* je pomerne dosť doložená aj forma „vtačí", ktorá bola v staršom období spisovnej slovenčiny celkom bežná. Máme na ňu doklady nielen od Kukučína, Hviezdoslava, Vajanského, Jégého, Gráfa, Vámoša, Jilemnického, ale aj od Figuli, Morica a i. Slovo *chrobáčí* v tejto podobe, ktorú žiadajú Pravidlá, v našom materiáli vôbec nie je doložené. Sú však tri doklady na formu „chrobačí" (od Ondrejova, Jilemnického a Kresánka). Tu možno predpokladať aj vplyv kolektíva *chrobač,* kde je krátke *-a-.* Na podobu *kamzíčí,* ktorú predpisujú Pravidlá, sme našli len jeden doklad z Bednára, kým na podobu „kamzičí" 5 dokladov (po jednom z Figuli, Lajčiaka, Karvaša a dva z poľovníckej literatúry). Zriedkavejšie je kolísanie v kvantite pri iných zvieracích adjektívach. Tak napr. na formu *pavúčí* sme našli v našom materiáli 7 dokladov, ale popritom sú 4 doklady na formu „pavučí" (z Hviezdoslava a Vajanského).

Autori Pravidiel z r. 1953, hoci prezreli časť tohto kartotečného materiálu (najmä sporné prípady) a hoci im bolo známe kolísanie v kvantite niektorých zvieracích príd. mien, nezaznamenali v tomto prípade ani jediný dvojtvar a pripustili len dve výnimky (*slimačí* a *trpasličí*). Vo vydaní Pravidiel z r. 1957 nenastala v tejto veci nijaká zmena. Tento pomerne priamočiary postup autorov Pravidiel vo veci normovania kvantity zvieracích príd. mien je v súlade s pravidlom o dvoch dĺžkach. Ide tu o ustálenú výnimku z rytmického zákona.

Š. Peciar

O. Ferianc

SLOVENSKÉ NÁZVOSLOVIE VTÁKOV

Autor sa v tomto diele neobmedzuje len na vytvorenie názvoslovia príslušníkov slovenskej avifauny, ale venuje veľkú pozornosť aj zástupcom avifauny celého sveta. Takto vzniklo obsiahle kompendium, v ktorom okrem odborného vedeckého názvu nachádzame aj pomenovanie slovenské a v prevažnej väčšine spomínaných zástupcov vtákov aj pomenovania v inoslovanských živých rečiach.

Z obsahu: Úvod. — Názvoslovie. — Záver. — Literatúra. — Index vedeckých názvov. Index slovenských názvov. Zoznam slovenských synoným (ľudových i literárnych). — Index inoslovanských mien.

SAV, Bratislava 1958, str. 288, brož. Kčs 23,40.

UPOZORNENIE

V spolupráci s n. p. Slovenská kniha zriadili sme v krajských mestách na Slovensku

špecializované predajne,

v ktorých dostanete kúpiť všetky publikácie našich vydaní, môžete si v nich pozrieť všetky naše časopisy a objednať si ich.

Tieto predajne sú:

Bratislava:	**Predajňa č. 14013, vedúci s. Hajas, Štúrova 7.**
Nitra:	**Predajňa č. 15013, vedúci s. Raček, Stalinova 25.**
Ban. Bystrica:	**Predajňa č. 16013, vedúci s. Harhajová, Širokého 4.**
Žilina:	**Predajňa č. 17014, vedúci s. Košík, námestie Dukly 4.**
Košice:	**Predajňa č. 18014, vedúca s. Hrabánková, Leninova 63.**
Prešov:	**Predajňa č. 19011, vedúci s. Mihók, Stalinova 49.**

Používajte s dôverou ich služby, venované rozširovaniu našej vedeckej spisby!

Vydavateľstvo SAV,
Bratislava, Klemensova 27.

SLOVENSKÁ REČ
časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied
pre výskum a kultúru slovenského jazyka
Ročník XXIII, 1958, číslo 3
Vydalo v Bratislave roku 1958
Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Hlavný redaktor dr. Eugen Jóna
Výkonná redaktorka Marta Marsinová
Vytlačili Severoslovenské tlačiarne, n. p., Martin
Výmer PK HSVZ čís. 18163/50-II/3
Cena Kčs 4,—.
X-202698

ČASOPISY SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED R. 1958

Čís.	Názov časopisu	Počet strán	Vychádza ročne	Cena 1 čísla	Ročné predplatné
1	Naša veda	48	12×	3.—	36.—
	SPOLOČENSKÉ VEDY				
2	Jednotná škola	128	6×	5.—	30.—
3	Slovenská reč	64	6×	4.—	24.—
4	Jazykovedný časopis	96	2×	10.—	20.—
5	Slovenské odborné názvoslovie	32	12×	2.—	24.—
6	Slovenský filozofický časopis	104	4×	6.—	24.—
7	Historický časopis	160	4×	10.—	40.—
8	Slovenská archeológia	240	2×	60.—	120.—
9	Slovenská literatúra	128	4×	7.—	28.—
10	Slovenský národopis	112	6×	9.—	54.—
11	Slovenské divadlo	96	6×	7.—	42.—
12	Ekonomický časopis	96	6×	5.—	30.—
13	Právnické štúdie	176	4×	11.—	44.—
14	Právny obzor	64	10×	3.—	30.—
	BIOLOGICKÉ A LEKÁRSKE VEDY				
15	Biológia	80	12×	7.—	84.—
16	Bratislavské lekárske listy	64	24×	4.—	96.—
17	Neoplasma	96	4×	13.—	52.—
	POĽNOHOSPODÁRSKE VEDY				
18	Poľnohospodárstvo	208	6×	15.—	90.—
19	Veterinársky časopis	104	6×	8.—	48.—
20	Lesnícky časopis	72	6×	6.—	36.—
	PRÍRODNÉ VEDY				
21	Matematicko-fyzikálny časopis	64	4×	7.—	28.—
22	Chemické zvesti	64	12×	8.—	96.—
23	Geologický sborník	160	2×	20.—	40.—
24	Geografický časopis	80	4×	8.—	32.—
	TECHNICKÉ VEDY				
25	Zváračský sborník	128	4×	13.—	52.—
26	Strojnoelektrotechnický časopis	64	10×	8.—	80.—
27	Stavebnícky časopis	64	6×	8.—	48.—
28	Vodohospodársky časopis	96	4×	10.—	40.—

Tieto časopisy rozširuje aj r. 1958 výhradne Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, Klemensova 27, kde ich treba objednávať i platiť.